

FINANSIRANJE RASTA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Knjiga preporuka namenjena
Vladi Republike Srbije

www.konkretno.rs/preuzimljivo

Štampanje ove publikacije omogućio je američki narod putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID).
Autor je u potpunosti odgovoran za sadržaj ove publikacije, koji ne mora nužno odražavati stavove USAID-a ili Vlade SAD.

FINANSIRANJE RASTA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA

Beograd 2012.

Sadržaj

Uvod	5
Sadašnje stanje u pogledu pristupa MSP izvorima finansiranja	9
Mnoštvo prepreka	11
Uloga podrške države i donatora u poboljšanju pristupa izvorima finansiranja	15
Kako omogućiti bolji pristup izvorima finansiranja za MSP	16
Preporuke za prevazilaženje ograničenja na strani ponude i infrastrukture	17
A. Unaprediti izvršni postupak	17
B. Pojednostaviti finansijske propise kojima se uređuju aktivnosti MSP	20
C. Razviti alternativne izvore finansiranja za MSP	22
D. Povećati prikladnost proizvoda i proširiti postojeću bazu klijenata	23
E. Osnajiti službe koje pružaju podršku za kreditiranje i povećati njihovu dostupnost	26
Preporuke za prevazilaženje ograničenja na strani preduzeća	29
A. Unaprediti finansijsku sposobnost MSP da pozajme dodatna sredstva	30
B. Premostiti jaz znanja i poboljšati stavove preduzeća prema zaduživanju	31
C. Unaprediti tehničke i administrativne kapacitete MSP da pozajme dodatna sredstva	33
D. Osnajiti pregovaračku poziciju MSP	34
Preporuke za poboljšanje efikasnosti i transparentnosti državne podrške.....	36
Potreban je sveobuhvatan plan reformi.....	40
Zaključak.....	41

Uvod

U ovom dokumentu predstavljene su preporuke i ideje za poboljšanje finansiranja malih i srednjih preduzeća (MSP)¹ u Srbiji putem pozajmljenih sredstava² koje će pomoći da se poveća zaposlenost, ojača konkurentnost i poveća poreska baza.

Naše preporuke odražavaju uverenje da su adekvatno finansirana MSP ključna za široko postavljene razvoj privrede i zajednice u celini i da mogu da igraju bitnu ulogu u Vladinoj strategiji za stvaranje konkurentne, izvozno orijentisane privrede. Adekvatno finansirana MSP doprinose privrednom razvoju stvaranjem novih radnih mesta,³ diversifikacijom tržišta rada i omogućavanjem dugoročnih promena u obrascima zaposlenosti – npr. prelaska zaposlenih iz javnog sektora u privatni. Ona doprinose rastu i proširuju ekonomsku bazu posredstvom inovacija i učenja. Ona mogu da olakšaju (a čak i ubrzaju) ekonomsku transformaciju i podstaknu razvoj kada stari

1 Koristili smo jednostavnu radnu definiciju izraza „MSP“ kojom smo obuhvatili sva registrovana preduzeća sa prometom manjim od 10 miliona evra, bez obzira na broj zaposlenih.

2 U ovom dokumentu pod izrazom „finansiranje“ generalno se podrazumeva dugovno finansiranje – krediti, dužničke hartije od vrednosti i kreditiranje od strane dobavljača.

3 Širom sveta broj neto stvorenih radnih mesta često je veći u MSP nego u velikim firmama, čak i kada se u obzir uzmu i radna mesta izgubljena usled restrukturiranja i gašenja firmi. Aterido, Hallward-Driemeier i Pages (2010), Neumark (2008), OECD (1997), Globalization and Economic Policy Center (2010), IFC (2010).

modeli rasta više nisu uspešni.⁴ MSP doprinose razvoju zajednice tako što zapošljavaju radnike sa nižim kvalifikacijama, pružaju obuku, šire distribuciju dohotka i grade društveni kapital. Mnoga MSP se bave poslovima kojima se čuvaju i unapređuju lokalna kultura, održiva poljoprivreda i šumarstvo.

Nemamo samo mi ovakvo mišljenje o značaju MSP i njihovog pristupa izvorima finansiranja.

Evropska komisija dosledno promoviše koncept po kome ekonomski uspeh Evrope u velikoj meri zavisi od rasta i finansiranja MSP. Ovo je ključni prioritet kojim se bavi „Evropa 2020“, razvojna strategija Evropske unije (EU), Propis o jedinstvenom tržištu (*Single Market Act*) Evropske Komisije i Propis o malim preduzećima (*Small Business Act*); ovakva politika je polazište na osnovu koga je EU formirala brojne organizacije koje pružaju podršku, uvela mere pomoći i omogućila prikupljanje podataka. Nešto važno nas mogu naučiti i empirijski dokazi prikupljeni iz celog sveta tokom poslednjih pola veka: *retke su zemlje bez značajnih prirodnih bogatstava koje su uspešno izgradile savremenu, industrijalizovanu i izvozno*

4 Time što služe kao osnovna karika u lancu snabdevanja između malih proizvođača i regionalnih, nacionalnih ili izvoznih tržišta, adekvatno finansirana MSP imaju značajan potencijal za transformaciju, na primer, poljoprivrednog sektora. Pošto koriste uštede usled specijalizacije i dominiraju izvoznim podsektorima sa visokim rastom, MSP imaju sličan potencijal i za transformaciju prerađivačke industrije.

*orijentisanu privredu a da u tome MSP nisu igrala značajnu ulogu.*⁵

Za ovaj strateški važan privredni sektor od ključnog je značaja omogućiti im pristup izvorima finansiranja po razumnoj ceni i pod uslovima koji odgovaraju poslovnim potrebama MSP. Državna podrška, u obliku kredita kojima se ispunjavaju ciljevi politika i druge podsticajnih mere, može biti od pomoći. Ipak, takva podrška može imati samo ograničen uticaj, ako se u obzir uzme veličina ovog sektora, dok istovremeno postoji šansa za distorziju na tržištu koja može prouzročiti više štete nego koristi. Da bi se obezbedio veći i održivi pristup izvorima finansiranja, potrebno je smanjiti tržišne prepreke kojima se sprečava tok privatnog kapitala prema MSP. Samo u kontekstu tržišnih rešenja se može mobilisati dovoljno izvora finansiranja kojima se mogu zadovoljiti potrebe za rastom ekonomski produktivnih MSP.

Prepoznamo da na pristup svih preduzeća izvorima finansiranja, u uslovima najteže ekonomske krize u poslednjih nekoliko decenija, negativan uticaj imaju različiti faktori, kao što su pogoršanje preduslova za poslovanje i manja sklonost ka riziku. MSP su naročito ranjiva usled svoje slabije finansijske strukture i zavisnosti od kredita. Pa ipak, uzevši to u obzir, postoje mere koje Vlada

⁵ Ovakvi primeri se mogu naći u radu "Industrialization and the Small Firm: Patterns and Policies". D.R. Snodgrass i T. Briggs. International Center for Economic Growth and Harvard Institute for International Development.

može i treba da preduzme da bi ublažila efekte finansijskih kriza i poboljšala uslove za finansiranje, i time pomogla MSP da odigraju značajniju ulogu u pokretanju privrednog oporavka.

Skoro sve zemlje Evropske unije, kao i mnoge države širom sveta, prepoznale su važnu ulogu koju MSP igraju u pokretanju privrednog oporavka. Ironija je u tome što loš pristup izvorima finansiranja većinu MSP u Srbiji čini *zavisnim* od privrednog oporavka. A dok čekaju da se stvari promene, MSP stagniraju ili smanjuju obim svog poslovanja. U mnogim slučajevima ovakve firme u potpunosti napuštaju formalnu ekonomiju, čime zaobilaze poreze i propise, podrivaju konkurentnost legalnih preduzeća i ne doprinose u potpunosti ni javnim prihodima, niti stvaranju novih radnih mesta.

Bez boljeg pristupa izvorima finansiranja MSP mogu biti izvori rizika koji podrivaju makroekonomsku stabilnost i poništavaju neke od pozitivnih pomaka koje Vlada nastoji da ostvari krajnje bolnom, ali i neophodnom, fiskalnom konsolidacijom. U najmanju ruku, bez boljeg pristupa izvorima finansiranja MSP ne mogu da apsorbuju gubitke radnih mesta u javnom sektoru niti da stvore prihode koji bi mogli da ublaže uticaj fiskalnih reformi.

MSP moraju da budu deo skupa rešenja za jačanje nacionalne privrede i smanjenje fiskalnih pritiska. Vlada bi trebalo da odlučno radi na rešavanju izazova sa kojima se zdrava i kreditno sposobna MSP suočavaju kada je reč o finansiranju.

O ovom dokumentu

Nalazi i preporuke sadržane u ovom dokumentu zasnivaju se na detaljnoj Studiji koju je uradio USAID Projekat za bolje uslove poslovanja (BEP)

i kojom su bile obuhvaćene prakse MSP u pogledu finansiranja u svim krajevima Srbije. U Studiji, objavljenoj zasebno,⁶ razmatraju se tržišni, institucionalni i regulatorni faktori koji utiču na pristup izvorima finansiranja.

Cilj nam je bio da prepoznamo i bolje razumemo osnovne uzroke lošeg pristupa izvorima finansiranja i da predložimo preporuke čijom primenom će se rešiti ti uzroci. Našim preporukama se podstiče primena tržišnih rešenja, mada smo istovremeno svesni da Vlada i donatorske organizacije mogu imati jedino kratkoročnu ulogu u stimulanju takvih odgovora u pojedinim oblastima.

U toku izrade Studije razgovarali smo sa stotinama privrednika i mnogim poslovnim udruženjima iz cele Srbije. Informacije su prikupljene na okruglim stolovima i intervjuima. Organizovali smo fokus-grupe i pojedinačne intervju sa zajmodavcima, računovođama i kreatorima politike. Analizirali smo stratifikovane podatke iz bilansa uspeha i bilansa stanja legalno registrovanih preduzeća. Sproveli smo detaljne analize zakonske

infrastrukture i službi koje pružaju podršku davanju kredita. Analizirali smo brojne izveštaje na ovu temu. Takođe smo sintetizovali rezultate iz „Ankete 1000 preduzeća – Srbija 2011“ koju je sproveo USAID BEP i koja je obuhvatila statistički značajan uzorak od preko 900 MSP iz svih većih privrednih grana i regiona.

Preporuke koje dajemo u daljem tekstu imaju za cilj podsticanje sveobuhvatnog, koordiniranog odgovora Vlade, privatnog sektora i drugih donatorskih organizacija. One predstavljaju nastavak ranijih napora Vlade na unapređenju uslova za finansiranje, i to kako na strani ponude tako i na strani potražnje.

Naše preporuke na strani ponude za cilj imaju:

- **Ispravljanje neefikasnosti izvršnog i poboljšanje stečajnog postupka** koje doprinose niskoj stopi i visokim troškovima naplate, i koje su dovele do toga da zajmodavci traže prekomerna sredstva obezbeđenja i ne odobravaju odgovarajuće iznose kredita, ili čak i da uopšte ne odobravaju kredite. Takođe, preporučujemo manje izmene propisa kojima bi se omogućilo korišćenje šireg spektra sredstava obezbeđenja.
- **Smanjenje troškova davanja i uzimanja kredita unapređenjem propisa** u skladu sa rizikom sa kojim je inače povezano finansiranje MSP. Želimo da ohrabrimo svako prilagođavanje mera politike novim modelima kreditiranja i uvođenje podsticajnih mera za ulaganje u

⁶ „Finansiranje rasta malih i srednjih preduzeća: kritična pitanja i preporuke“, USAID Projekta za bolje uslove poslovanja, oktobar 2012.

nove tehnološke platforme i usluge razmene informacija kojima se smanjuje informaciona asimetrija, povećava efikasnost i unapređuju uštede usled obima.

- **Unapređenje uslova za razvoj prikladnijih proizvoda i veću segmentaciju finansijskog tržišta,** i to, na primer, izradom odgovarajućih propisa kojima se uređuje rad nebankarskih finansijskih ustanova, unapređenjem Zakona o lizingu i brzim usvajanjem novog Zakona o faktoringu. Time će se takođe doprineti diverzifikaciji tržišta kredita, unapređenjem likvidnosti i omogućavanjem većeg obima finansiranja zasnovanog na lancu vrednosti. Potrebno je uložiti napor da se stvori zdrava konkurentska tenzija za kreditiranje u oblastima i granama koje banke nedovoljno opslužuju, kao što su poljoprivreda, prerađivačka industrija i građevinarstvo, kao i da se unaprede rezultati finansijskog sistema u pogledu upravljanja tržišnim rizikom i njegovog minimiziranja. Naše preporuke za cilj imaju pokretanje iskrene procene toga da li je finansijski sistem pravilno konfigurisan za mobilisanje privatnog kapitala i njegovo plasiranje širokom dijapazonu preduzeća u svim regionima i zajednicama.
- **Unapređenje službi koje pružaju podršku** za kreditiranje u pogledu procene vrednosti, finansijskog izveštavanja, naplate potraživanja i pružanja informacija o tržištu.

- **Podsticanje efikasnijeg i integrisanijeg korišćenja državne podrške.** Pošto smo prepoznali da Vlada (zajedno sa više donatorskih organizacija i nevladinih organizacija) poseduje značajnu infrastrukturu programa za pružanje podrške MSP, u preporukama promoviramo bolje usmeravanje sredstava ka nedovoljno opsluženim sektorima, više sufinansiranja i bolju saradnju sa finansijskim sektorom, kao i prikupljanje šireg spektra informacija i njihovo predstavljanje što široj publici.

Takođe, pripremili smo preporuke namenjene prevazilaženju ograničenja na strani potražnje i unapređenju kapaciteta i spremnosti preduzeća da ispune uslove za kreditiranje. Na primer, potrebne su dodatne mere za poboljšanje likvidnosti. Potrebne su mere za jačanje kreditne kulture, povećanje kapaciteta MSP da svoje poslovanje predstavljaju zajmodavcima, ojačaju svoju poziciju MSP i izbegnu predrasude kojima se podriva poverenje između zajmodavaca i zajmoprimaca.

Da bismo olakšali sprovođenje ovih preporuka, predložili smo izradu sveobuhvatnog plana reformi u okviru koga će se predstaviti jasan skup ciljeva za poboljšanje pristupa MSP izvorima finansiranja.

Već neko vreme postoji potreba za dubljom analizom osnovnih razloga lošeg pristupa izvorima finansiranja. Nadamo se da će nalazi i preporuke izneti u ovom dokumentu pomoći pri formiranju strateških odgovora i poboljšati svest o izazovima sa kojima se ovaj najveći privredni sektor u

Srbiji suočava u nastojanju da doprinese privrednom razvoju.

U daljem tekstu dajemo pregled sledećeg:

- kratak prikaz finansiranja MSP;
- ključna ograničenja na strani ponude i potražnje koja utiču na pristup izvorima finansiranja, i
- ideje i preporuke za unapređenje uslova za finansiranje.

Sadašnje stanje u pogledu pristupa MSP izvorima finansiranja

Za ogromnu većinu MSP u Srbiji, pristup formalnim izvorima finansiranja radi investiranja i rasta veoma je ograničen i nepredvidiv. Šezdeset odsto MSP navodi da ne koristi kredite iz formalnih izvora. Čak i oni koji svake godine uzimaju kredite to čine u malom obimu – skoro polovina ovih firmi uzima kredite od 10.000 evra ili manje, a tek jedna četvrtina njih zadužuje se u iznosu od preko 50.000 evra. Preko dve trećine MSP u Srbiji navode da imaju probleme sa dobijanjem kredita, u poređenju sa jednom trećinom firmi koja se u srednje razvijenim zemljama suočava sa ovim problemima. Još više ovih preduzeća smatraju da im se pristup izvorima finansiranja nije poboljšao ili se čak pogoršao u prethodnih 12 meseci.

Veće firme u okviru MSP imaju bolji pristup izvorima finansiranja. Oko 52% ukupne mase duga MSP čine dugovanja firmi sa prihodom od preko milion evra (8% svih registrovanih privrednih društava). Preostalih 48% dugovanja otpada na preduzeća sa prihodima manjim od milion evra (92% registrovanih privrednih društava).

Pristup izvorima finansiranja takođe je neadekvatan za MSP u vlasništvu žena i MSP u ključnim sektorima kao što su poljoprivreda, prerađivačka

industrija i građevinarstvo, premda ove grupe mogu da budu održivi i profitabilni zajmoprimci.

Tek jedna trećina MSP u vlasništvu žena navodi da je tokom prethodne godine koristila formalne izvore finansiranja. MSP u poljoprivredi, prerađivačkoj industriji i građevinarstvu zajedno koriste manje od jedne trećine ukupnog dugovnog finansiranja sektora MSP, iako ti sektori zajedno imaju najveći privredni potencijal. Ukupna masa duga MSP u ovim sektorima opala je za 30% tokom poslednje tri godine.

Iako su banke vodeći izvor kredita za MSP koja koriste formalne izvore finansiranja, njihove usluge se ne koriste u meri u kojoj bi se to moglo očekivati imajući u vidu njihovu dominaciju na tržištu.

Banke i dalje nisu sklone riziku koji sa sobom nosi kreditiranje malih preduzeća. Mnoge, takođe, ne prepoznaju da mali portfoliji mogu da budu kvalitetni i zabrinute su zbog transakcionih troškova, jer ova dva činioca veoma utiču na povraćaj uloženi sredstava u situaciji u kojoj postoje jaki pritisci da se ostvari profit i očuva kapital.

Značajna manjina MSP navodi da druge izvore finansiranja koristi češće nego banke.

Četrdeset dva odsto MSP navodi da se za finansiranje češće obraćaju prijateljima, porodici i drugim izvorima – što uključuje pozajmice osnivača i pozajmice povezanih lica i finansiranje iz stranih izvora. Tek

1% registrovanih MSP navodi da najčešće koristi nebankarske izvore finansiranja kao što je lizing. Iako se pretpostavlja da je blizu trećine MSP primilo sredstva iz državnih programa, samo 2% navodi da im je država najčešći izvor finansiranja. Takođe postoje rodne razlike između korisnika finansiranja, o čemu će više reći bitnije.

Čini se da MSP veoma mali procenat finansiranja koriste za investiranje.

Zapravo, 80% MSP navodi da pozajmljuje za obrtna sredstva i druge kratkoročne potrebe. Preduzeća često za ove potrebe koriste namenske kredite. Osnovna sredstava su sa svega 15%-25% pokrivena dugoročnim kreditima, što navodi na zaključak da se najveći deo osnovnih sredstava ne finansira iz spoljašnjeg zaduživanja.

Čini se da leveridž sektora MSP nije adekvatan.

Prema podacima Agencije za privredne registre, prosečni odnos duga i kapitala je manji od 1.⁷ Ovo je mnogo manje od onoga što se na drugim razvijenim tržištima može smatrati normalnim pragom duga, koji u proseku iznosi između 1,5 i 2. Nizak nivo leveridža ukazuje na to da preduzeća svoje poslovanje finansiraju iz internih ili neformalnih izvora.

Prikladnost kreditnih proizvoda i usluga nije idealna.

Oko 60% MSP smatraju da ročnost kredita, uslovi otplate i neophodna zaloga nisu

7 Ovo se odnosi na sva dugovanja koja prijavljuju MSP, a ne samo na kredite dobijene od banaka.

adekvatno ili uopšte usklađeni sa njihovim potrebama. Najveći izvor nezadovoljstva su kamatne stope i naknade, za koje MSP smatraju da su previsoke i da onemogućavaju zaduživanje. Rezultati nisu povoljni ni kada je reč o kvalitetu i efikasnosti pruženih usluga, budući da 43% MSP navodi probleme sa kvalitetom usluga, a 52% njih da postupak odobravanja kredita predugo traje. Samo oko 3% MSP navodi da im odgovaraju ukupni kvalitet usluga i vreme koje je potrebno za dobijanje kredita. Visoko lokalizovana priroda MSP mnogim zajmodavcima otežava pružanje usluga (75% preduzeća plasira 80% ili više svoje robe ili usluga u mestu u kome su locirana).

U svetlu ovih informacija i statističkih podataka, ne iznenađuje činjenica da preduzeća stalno navode loš pristup izvorima finansiranja kao jednu od najznačajnijih prepreka za rast i stvaranje novih radnih mesta. Srbija je u najnovijem izveštaju o konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma na 105. mestu od ukupno 144 zemlje kada je reč o pristupu izvorima finansiranja, a 124. u pogledu finansiranja putem akcija. Ovaj rejting je lošiji od plasmana mnogih susednih zemalja, a čak se i pogoršao u odnosu na prethodne godine. Mada su na rangiranje na ovoj listi uticali i odgovori većih kompanija, taj rezultat odražava i stavove MSP.

Mnoštvo prepreka

Činjenica da je pristup MSP izvorima finansiranja tako loš se ne može objasniti samo jednim činiocem. Rizik, cena, nedostatak informacija, pogrešno usmerena očekivanja i niska kreditna kultura – sve to zajedno čini prepreku, sa čije su jedne strane MSP, a sa druge zajmodavci.

I MSP i zajmodavci se suočavaju sa skupom ograničenja koja utiču na ponudu finansiranja i tražnju za njim. Ova ograničenja, navedena u sledećem dijagramu i detaljnije opisana u daljem tekstu, u velikoj meri su međusobno povezana i pod uticajem su mnogih ekonomskih, institucionalnih, bihevioralnih i pravnih činilaca.

Ograničenja na strani ponude

- **Konstantna neefikasnost izvršnog postupka ima krajnje negativan uticaj na dostupnost i cenu finansiranja.** Zajmodavci se neprekidno suočavaju sa niskom stopom i visokim troškovima naplate, kao i sa nepredvidivošću ovog postupka koji bi inače trebalo da bude veoma predvidiv. Ove prepreke su izazvale distorziju kreditnog okvira, što je dovelo do visoke zavisnosti od hipoteka prvog reda i ličnih garancija, dok je druge oblike kreditiranja (npr. kredite zasnovane na aktivima i tokovima gotovine) učinilo nepraktičnim. Slabost izvršnog postupka takođe utiče na poslovne obrasce MSP

i predstavlja faktor zbog koga toliko veliki broj MSP radije posluje isključivo na lokalnu.

- **MSP se u Srbiji suočavaju sa troškovima finansiranja koji su među najvišima u regionu.** Osnovne kamatne stope su visoke zbog finansiranja države. Međutim, slabost izvršnog postupka doprinosi visokom riziku, dok cena poštovanja propisa i niska ekonomija obima doprinose visokim taksama i naknadama, koje mogu cenu kredita da povećaju za čak tri procentna poena.
- **Regulatorni podsticaji za kreditiranje MSP se poboljšavaju, ali su i dalje neadekvatni.** Propisi vezani za rezervu za procenjene gubitke po osnovu potraživanja banke, sadržaj kreditnog dosijea, vrste obezbeđenja, praćenje da li klijenti poštuju poreske propise, kao i propisi o standardima adekvatnosti kapitala takođe mogu predstavljati rizike i negativne podsticaje za kreditiranje MSP.
- **Neadekvatnost proizvoda i usluga utiče na potražnju za finansiranjem i ograničava pristup ključnim sektorima.** Poslovni modeli mnogih banaka orijentisani su na klasično korporativno kreditiranje, koje je nedovoljno usklađeno sa različitim potrebama, rizicima i izvorima prihoda MSP. Struktura finansiranja, nedostatak mehanizama za upravljanje rizikom i regulatorni zahtevi navode banke da tržišni rizik kroz uslove kreditiranja prenesu na preduzeća. Nedostatak poznavanja tržišta sektora MSP i njegove visoko lokalizovane strukture otežava zajmodavcima prepoznavanje dobrih prilika za kreditiranje.
- **Uprkos ograničenoj ponudi finansiranja koju pružaju banke, nisu se pojavili nikakvi drugi značajni alternativni kanali za pristup finansiranju.** Značajno ograničenje predstavljaju odsustvo propisa o nebankarskim finansijskim institucijama, slabosti Zakona o lizingu i neefikasno izvršenje komercijalnih ugovora o kreditu. Sporo napreduje i izgradnja tržišta kapitala koje bi moglo da ponudi isplative

Ograničenja na strani ponude		Ograničenja na strani preduzeća
<ul style="list-style-type: none"> • Neefikasan izvršni postupak • Visoki troškovi finansiranja • Regulatorne smetnje • Niska prikladnost proizvoda • Malo alternativnih izvora finansiranja • Slabost službi koje pružaju podršku 	JAZ FINANSIRANJA	<ul style="list-style-type: none"> • Ograničenja likvidnosti • Neprikladna sredstva obezbeđenja • Stavovi zajmoprimaca i nesklonost ka riziku • Slabi kapaciteti za predstavljanje preduzeća • Slaba pregovaračka pozicija MSP

mogućnosti za izdavanje obveznica ili komercijalnih zapisa za veća MSP.

- **Stručne i druge službe koje pružaju podršku nemaju značajnu ulogu u olakšavanju pristupa izvorima finansiranja.** Zajmodavci se suočavaju sa izazovima u pogledu kvaliteta i dostupnosti usluga procene vrednosti imovine. Profesijama računovođa i revizora koji služe potrebama MSP potrebni su dalji razvoj i obuka, kao i veće poverenje zajmodavaca. Primećan je nedostatak usluga informisanja i korišćenja informacionih tehnologija, kao što su ocenjivanje kreditne sposobnosti i kreditnog rejtinga. Kreditni biro ima dobru reputaciju i često se koristi, ali nije sveobuhvatan. Šira pokrivenost bila bi od koristi za smanjenje svih vrsta kreditnog rizika, uključujući i dobavljačke kredite.

Ograničenja na strani preduzeća

Sektor MSP se u velikoj meri negativno izjašnjava o nedostatku mogućnosti za finansiranje, neadekvatnim proizvodima, slaboj korisničkoj podršci, nedovoljnim iznosima kredita, i slično, ali ograničenja na strani ponude nisu jedini faktori koji utiču na pristup izvorima finansiranja. Preduzeća se suočavaju sa mnoštvom izazova koji utiču na njihovu kvalifikovanost i sposobnost da koriste formalne izvore.

- **Problemi sa likvidnošću u velikoj meri ograničavaju mogućnost inače zdravim MSP da**

pravilno koriste finansiranje. Srpska MSP se suočavaju sa najdužim rokovima naplate u Evropi. Uz to je, kao što je već navedeno, izvršni postupak neefikasan tako da je nepoštovanje obaveza široko rasprostranjeno. Poreski propisi, blokiranje računa i teškoće pri tačnom planiranju tokova gotovine usled fluktuacija deviznog kursa i inflacije doprinose nelikvidnosti, koja oduzima vreme rukovodiocima preduzeća, troši kapital koji bi se inače mogao koristiti za investiranje i snižava kreditni rejting.

- **MSP su suočena sa problemima u pružanju sredstava obezbeđenja prihvatljivih zajmodavcima.** Ona ili nemaju imovinu koju bi mogla da koriste, ili postoje drugi činioci koji utiču na njihovu sposobnost da obezbede adekvatan kolateral, kao što su na primer stanje kolaterala ili nedostatak dozvola. Mnoga MSP ne razmišljaju na strateški način o upravljanju sredstvima i njihovom održavanju u svrhe zaduživanja.
- **Na zaduživanje utiče i više činilaca koji imaju veze sa stavovima i ponašanjem preduzeća.** Povratne informacije sa tržišta ukazuju na to da nesklonost zajmoprimaca ka riziku, pogrešne percepcije, neadekvatna saznanja i slaba kreditna kultura doprinose problemima u pristupu izvorima finansiranja i vode ka negativnim stavovima. Uslovi kreditiranja kojima se zahtevaju lične garancije i izrazito visok stepen kolateralizacije dodatno pogoršavaju nesklonost ka riziku. Previsoka očekivanja od

državne podrške mogu da utiču na izbor vremena za donošenje odluka o finansiranju i pomute osećaj MSP za fer komercijalne uslove kreditiranja. Čini se da su nedostatak znanja i pogrešne percepcije o tome kako kreditiranje funkcioniše doveli do velike količine negativnih stavova prema bankama i podrili dobru kreditnu kulturu.

- **MSP često nemaju dovoljno kapaciteta da svoje poslovanje predstavljaju zajmodavcima.** Ovi izazovi se dodatno pogoršavaju ako preduzeća nemaju adekvatnu formalnu kreditnu istoriju (ili je nemaju uopšte), nedovoljno znanja i sredstava za izradu finansijskih izveštaja i biznis planova, ili ne mogu da razdvoje poslovne od privatnih finansija. Raširenost sive ekonomije, koju pokreće želja da se izbegne previsoko opterećenje poslovnih i poreskih propisa, takođe umanjuje sposobnost MSP da obezbede finansiranje iz formalnih izvora. U pojedinim slučajevima MSP su zarobljena u začaranom krugu, jer nisu u stanju da obezbede finansiranje za izlazak iz sive ekonomije, dok im opstanak istovremeno upravo postaje sve zavisniji od sive ekonomije.
- **Pregovaračka pozicija MSP je loša.** Slabosti u pogledu aktivizma, loša komunikacija sa zajmodavcima i nedostatak pouzdanih kanala za dijalog između javnog i privatnog sektora čine sektor MSP relativno fragmentiranim i lokalizovanim. Iako su MSP većinom članovi barem jedne komore ili poslovnog udruženja, mnoga ovakva preduzeća nemaju pristup

formalnim poslovnim mrežama u okviru svoje privredne grane koje bi im mogle pomoći da ojačaju svoju pregovaračku poziciju u kontaktu sa zajmodavcima i razviju kolektivne mere za obezbeđenje finansiranja.

Zajednički uticaj svih ovih ograničenja doveo je do širokog i, možda, sve šireg jaza finansiranja MSP koji predstavlja značajnu prepreku za njihov razvoj.

Uloga podrške države i donatora u poboljšanju pristupa izvorima finansiranja

Pošto je prepoznala značaj sektora MSP, država je kreirala spektar programa podrške da bi se premostio jaz finansiranja, mada nije jasno u kojoj meri su ti programi delotvorni. Čini se da je manje od jedne trećine MSP bilo uspešno u pogledu dobijanja državne podrške. Ona uglavnom predstavlja dodatni izvor finansiranja, budući da tek mali procenat MSP navodi da im je to osnovni izvor kapitala. Mnoga MSP ili uopšte ne znaju da je ova podrška dostupna ili su zbunjena brojem i čestim izmenama programa, ili pak imaju negativna iskustva u vezi sa dobijanjem državnih sredstava.

Među problemima vezanim za postojeći paket mera podrške su i:

- Programi nisu u dovoljnoj meri integrisani niti povezani za jedinstvenu strategiju kojom bi se olakšao održiv pristup izvorima finansiranja.⁸
- Iako su svrhe deklarativno iste, koristi se mešovina različitih grantova, kredita i subvencija.
- Postoje nedostaci kada je reč o transparentnosti, pružanju usluga i komunikaciji sa MSP.
- Postoji velika zavisnost od direktnog kreditiranja i subvencija, iako su to često najskuplji i najmanje efikasni vidovi podrške.
- Budući da u Srbiji radi veliki broj komercijalnih banaka, već postoji infrastruktura za obezbeđivanje kredita koja bi možda bila primerenija za pružanje podrške, podelu rizika i veći finansijski leveridž nego što su to ograničena državna sredstva.

Da bi se ostvario snažniji uticaj na MSP, sada su potrebne važne izmene sistema državne podrške. Mnogi učesnici na tržištu smatraju da se još mnogo toga može uraditi da bi se poboljšao način na koji je državna podrška strukturisana i na koji se pruža preduzećima. Na primer, smanjenje

8 Jedan od primera gde je nedostatak integracije sa jedinstvenom strategijom problem jeste podrška namenjena inovacijama, novoosnovanim preduzećima i preduzetnicima. U odsustvu mera za premošćavanje jaza finansiranja za firme u kasnijim fazama razvoja, uticaj podrške novoosnovanim preduzećima može biti ograničen ako te firme kasnije nisu u stanju da obezbede komercijalno finansiranje za svoj rast i razvoj. Stoga nema smisla usredsređivati se samo na jedan aspekt tržišnog ograničenja.

direktnog kreditiranja i subvencija u korist inovativnijih mehanizama sufinansiranja i garancija moglo bi pomoći da se na bolji način iskoriste ograničena državna sredstva. Dodela sredstava i proizvoda isključivo za MSP omogućila bi državi da bolje cilja i meri podršku ovom sektoru.

Kada se situacija posmatra u kontekstu ograničenja predstavljenih u ovom izveštaju, svakako vredi ispitati da li država zapravo radi protiv sebe u pojedinim oblastima, jer pruža podršku za prevazilaženje prepreka koje nastaju kao posledica slabih mera politike ili odsustva reformi, dok istovremeno ne opredeljuje dovoljno pomoći za prevazilaženje teško rešivih nedostataka tržišta u drugim oblastima od značaja.

Kreditne linije koje obezbeđuju donatori i koje se plasiraju posredstvom banaka predstavljaju bolji vid subvencionisane podrške, mada i na tom polju ima mesta poboljšanju. Mnoga MSP nisu upoznata sa postojanjem različitih programa i suočavaju se sa problemima u pristupanju podršci. Mnogi učesnici na tržištu smatraju da je pristup programima kreditiranja u praksi omogućen samo većim MSP koje već imaju odnos sa bankom, čime se ne rešava problem nedovoljne inkluzije ovih preduzeća.

Kako omogućiti bolji pristup izvorima finansiranja za MSP

MSP neće biti u stanju da zauzmu mesto koje im po pravu pripada i doprinesu privrednom preobražaju i rastu dokle god se suočavaju sa teškoćama u finansiranju. Iako će usled makroekonomskih činilaca i nestabilnosti u evrozoni i dalje biti opravdan određen stepen opreznosti u kreditiranju, mnogo više može i treba da se uradi da bi se poboljšali uslovi za finansiranje produktivnih MSP i na taj način im omogućiti da budu deo rešenja za privredni oporavak.

Preporuke koje predstavljamo u daljem tekstu za cilj imaju ostvarenje tog plana. One su sveobuhvatne i za njihovo sprovođenje biće potrebne, između ostalog, dalje pravne, regulatorne i administrativne reforme, izgradnja kapaciteta institucija, produbljivanje finansijskog sektora, veći dijalog između javnih i privatnih aktera, podsticajne mere za investiranje, kao i izmene mehanizama državne podrške.

Mnoga ograničenja predstavljena u ovom dokumentu mogu se prevazići uz skromne napore ako postoji snažna saradnja između javnog i privatnog sektora, kao i dosledna opredeljenost države.

Preporuke za prevazilaženje ograničenja na strani ponude i infrastrukture

- A. Unaprediti izvršni postupak;
- B. Pojednostaviti finansijske propise kojima se uređuju aktivnosti MSP;
- C. Razviti alternativne izvore finansiranja za MSP;
- D. Povećati prikladnost proizvoda i proširiti postojeću bazu klijenata zajmoprimaca, i
- E. Osnažiti službe koje pružaju podršku.

A. UNAPREDITI IZVRŠNI POSTUPAK

Zaštita prava poverilaca osnovni je preduslov za dobro kreditno okruženje, i dokazano je da ima neposredan uticaj na pristup izvorima finansiranja u mnogim zemljama širom sveta.⁹ Ako vlada ne učini ništa drugo osim unapređenja izvršenja radi naplate potraživanja, značajno će poboljšati uslove za bolje kreditiranje preduzeća.¹⁰

⁹ Chong, Galindo i Micco (2004).

¹⁰ Čini se da je ovo dominantno mišljenje na tržištu, a takav stav takođe potkrepljuje i nedavna studija IFC-a. U toj studiji se navodi da će naponi usmereni na povećanje stope naplate potraživanja verovatno imati najveći uticaj na premošćavanje tzv. „jazva finansiranja MSP“ u većini zemalja.

Unaprediti sudski izvršni postupak: Potrebni su naponi usmereni na ubrzanje primene Zakona o izvršenju i obezbeđenju i poboljšanje rezultata sudova u odlučivanju o potraživanjima iz ugovora o kreditima i sprovođenju takvih odluka.

- U potpunosti primeniti novi Zakon o izvršenju i obezbeđenju, a naročito njegove odredbe o radu profesionalnih izvršitelja i njihovoj efikasnosti.
- Unaprediti institucionalne kapacitete sudova obukama sudija, sudskih službenika i izvršitelja u pogledu novog Zakona o izvršenju i obezbeđenju, različitih sredstava obezbeđenja i drugih pitanja vezanih za banke i kredite.
- Ubrzati imenovanje i obuku kvalifikovanih profesionalnih izvršitelja i ojačati kapacitete Komore izvršitelja i Ministarstva pravde i državne uprave za nadzor nad radom izvršitelja.
- U potpunosti primeniti novi Zakon o parničnom postupku kojim se omogućava skraćeni postupak i ograničavaju rokovi za podnošenje dokaza.
- Unaprediti doslednost i izbeći nepredvidivost sudskih postupaka i odluka formiranjem zajedničkih stavova i davanjem mišljenja viših sudova o temama i sporovima koji se često javljaju.
- Uspostaviti mehanizam kojim će se omogućiti sudijama i izvršiteljima prvostepenih sudova

da međusobno dele informacije, postavljaju pitanja i ostvare podjednak nivo znanja.

- Izmeniti Zakon o policiji kako bi se ojačala uloga organa unutrašnjih poslova u izvršenju sudskih odluka.
- Razmotriti formiranje posebnog trgovinskog suda, uvođenje novog postupka arbitraže ili angažovanje postojeće institucije za rešavanje sporova (npr. Privredne komore Srbije) za brzo rešavanje potraživanja manje vrednosti i komercijalnih potraživanja. Specijalizovani sud ili institucija primenjivala bi skraćene postupke i imala zaposlene obučene za brzo rešavanje potraživanja i posebna ovlašćenja da posreduje između dužnika i poverilaca.
- Uspostaviti okvir javne odgovornosti za efikasne izvršne postupke kojim se promoviše poštovanje zakona i zakonskih rokova i podstiče odgovorno ponašanje.

Unaprediti vansudsko izvršenje na založenim

pokretnim stvarima: MSP često nemaju dovoljno nepokretne imovine koju mogu da koriste u svrhu obezbeđenja, te je tako mogućnost zalaganja različitih vrsta pokretne imovine od posebnog značaja za proširenje spiska sredstava koji mogu

da posluže kao obezbeđenje.¹¹ Potrebna su unapređenja da bi se osigurali predmeti koji služe kao obezbeđenje, potvrdila sva založna prava na određenoj imovini, ograničio prostor za zloupotrebe dužnika i olakšala dostava.

- Uspostaviti snažnije mere kojima se sprečava bespravno otuđenje i prikrivanje založene imovine. Povećati broj izvršitelja i unaprediti njihove kapacitete da sarađuju sa zajmodavcima i njihovim zastupnicima u pogledu pronalaženja, obezbeđivanja i povraćaja založene imovine. Obezbediti adekvatne mehanizme za brzo reagovanje službenika policije u slučaju da postoji osnovana sumnja u bespravno otuđenje založene imovine.
- Unaprediti primenu Zakona o krivičnom postupku u cilju sankcionisanja kršenja privrednih propisa i prevarnog otuđenja založene imovine. Edukovati tužilaštvo i policiju o tome kako postupati u slučajevima privrednog kriminala.
- Izmeniti Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar i Porodični zakon da bi se izbeglo prevarno izbegavanje izvršenja na bračnoj imovini.

¹¹ Jedan od razloga za donošenje Zakona o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar bila je upravo potreba da se manjim firmama omogući da svoja ograničena sredstva bolje iskoriste za zaduživanje i da se poveća obim korišćenja opreme i drugih sredstava kao obezbeđenja.

- Uvesti obavezu registracije svih založnih prava, i to i državinsko (ručna zaloga), i bezdržavinskog založnog prava, ili dati upisanim založnim pravima prvenstvo u odnosu na sva neupisana prava, bez obzira na dan nastanka.
- Izmeniti Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar kako bi se postupak dostave uskladio sa odredbama drugih zakona (o izvršenju, parničnom postupku i hipoteci). Omogućiti da se dostava smatra izvršenom ako se izvrši na registrovanoj adresi preduzeća. Omogućiti specijalizovanim privatnim firmama ili izvršiteljima da vrše dostavu.

Ojačati postupak vansudskog izvršenja na imovini pod hipotekom: Potrebne su korenite promene, i to i u zakonu i u proceduralnim odredbama, kojima će se omogućiti bolje funkcionisanje postupka naplate na imovini pod hipotekom.

- Pojednostaviti postupak izvršenja na imovini pod hipotekom, ograničiti prostor za zloupotrebe i osnažiti pravnu osnovu za korišćenje hipoteke drugog i trećeg reda kao zaloge, i to tako što će se razjasniti status hipoteka nižeg reda. Izmeniti Zakon o hipoteci i pravila kojima se uređuje rad katastra da bi se sprečilo da hipoteke nižeg reda nastave da postoje i posle vansudske prodaje predmeta zaloge. Uz to, uvesti nove odredbe o pravičnom i efikasnom namirenju hipoteka nižeg reda.
- Osnažiti efikasnost žalbenog postupka i smanjiti mogućnost da dužnici zloupotrebjavaju taj postupak tako što će se osigurati poštovanje zakonskih rokova; izgraditi institucionalne kapacitete; stvoriti mehanizam čijim korišćenjem će poverioci biti u stanju da pobijaju nepovoljne odluke. Razmotriti smanjenje opterećenja ministarstva građevinarstva i urbanizma u pogledu postupanja po žalbama i prebacivanje tog postupka na sudove ili druga nezavisna državna tela koja imaju ovlašćenja za uređivanje pravičnog i efikasnog tržišta kredita.
- Unaprediti Zakon o hipoteci da bi se smanjili rizici po poverioce u situacijama u kojima je imovina pod hipotekom izmenjena bez odgovarajuće dozvole. Takvim unapređenjem bi trebalo omogućiti poveriocima da sprovedu izvršenje na toj imovini čak i kada su dužnici bez dozvole preduzeli izmene kojima se u cilju sprečavanja prodaje utiče na pravni status imovine, pristup imovini i njeno korišćenje odnosno izgled.
- Povećati stepen poštovanja Zakona o hipoteci kod sudova u delu u kome se odnosi na nedopuštenost parnice na zahtev dužnika ili zahteva za prekid vansudskog izvršenja. Izraditi smernice da bi se smanjila nedoslednost u postupanju različitih sudova.
- Osnažiti propise i podsticajne mere da bi se osiguralo da se javna nadmetanja sprovede

transparentno i pravično, kao i da se na njima ostvaruju što povoljnije cene.

Unaprediti primenu Zakona o stečaju: Neophodno je uložiti napore radi povećanja stepena zaštite prava poverilaca na povraćaj imovine otuđene pre pokretanja stečajnog postupka ili tokom njege, i ograničiti mogućnosti za zloupotrebu i rizik od tzv. „moralnog hazarda“.

- Povećati odgovornost stečajnih upravnika i njihovu sposobnost da u potpunosti koriste ovlašćenja za pobijanje pravnih radnji koja su im data Zakonom o stečaju. Posredstvom Agencije za licenciranje stečajnih upravnika ili drugog tela koje ovlasti Ministarstvo finansija i privrede treba obezbediti specijalizovanu obuku za pobijanje pravnih radnji i finansijsku forenziku. Treba unaprediti i odgovornost i zaštitu stečajnih upravnika kako bi neometano mogli da obavljaju svoje dužnosti.
- Unaprediti kapacitete sudova da odluke o pobijanju pravnih radnji donose dosledno i transparentno.
- Unaprediti primenu krivičnih propisa radi sprečavanja zloupotreba, prevarnih radnji i bespravnog otuđenja imovine, i pružiti specijalizovanu obuku tužilaštvima o ovim pitanjima.

Omogućiti upis založnog prava na celokupnoj imovini odnosno inventaru preduzeća: Radi usklađivanja sa međunarodnom praksom, i kako bi se omogućila šira lepeza kreditnih proizvoda, zakonom bi trebalo omogućiti zajmodavcima da radi obezbeđenja kredita, upišu založno pravo na celokupnoj imovini odnosno inventaru preduzeća.

- Izmeniti Zakon o založnom pravu na pokretnim stvarima upisanim u registar kako bi se omogućile ove promene. Te izmene bi trebalo da se zasnivaju na sličnim odredbama koje sadrži model zakona EBRD-a.
- Izmeniti pravila i propise o upisu založnog prava i u njih uneti ove promene. Možda će biti potrebne i izmene načina na koji se založno pravo upisuje u javne registre.

B. POJEDNOSTAVITI FINANSIJSKE PROPISE KOJIMA SE UREĐUJU AKTIVNOSTI MSP

Finansijski propisi ne predstavljaju veću prepreku za kreditiranje MSP, naročito kada se u obzir uzmu i drugi činioci kao što je neadekvatnost izvršnog postupka. Pa ipak, još mnogo toga se može učiniti da bi se podstakle inovacije, snizili troškovi vezani za poštovanje propisa, smanjila neizvesnost regulatornog okvira i poboljšalo

prikupljanje podataka, čime će se omogućiti rast kreditiranja čim se poboljšaju tržišni uslovi.

- Izraditi i sprovesti analizu efekata propisa (AEP) o kreditiranju i drugih propisa da bi se procenili troškovi koji se nameću bankama i MSP. Primena „testa MSP“ koji postoji u EU mogla bi biti od koristi za ocenu toga u kojoj meri propisi imaju efekat na dostupnost finansiranja i (posrednu i neposrednu) cenu finansiranja MSP. Ove aktivnosti trebalo bi preduzimati paralelno sa radom Kancelarije za regulatornu reformu, koja se priprema da do kraja godine primeni kriterijume iz testa MSP na nefinansijske propise. U okviru ove procene takođe bi trebalo razmotriti uticaj koji nadzor ima na institucije različitih veličina i oblika vlasništva. Neutralno i pravično tržišno okruženje za rad svih finansijskih institucija neophodno je da bi se omogućilo finansiranje MSP. Propisima i obavezama nadzora ne bi trebalo nenamerno uvoditi diskriminaciju finansijskih institucija koje pružaju usluge za MSP.
- Postepeno ukidati rezervu za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu potraživanja banke zasnovanu na broju dana koliko je dužnik u docnji i staviti veći naglasak na pravila MSFI o određivanju rezervacija u skladu sa procenjenim gubicima. U skladu sa tim, učiniti banke odgovornima za posedovanje internih politika i testiranih metodologija za utvrđivanje rezerve za kredite na osnovu detaljnih procena potraživanja. Unaprediti kapacitet regulatornih tela da procene takve interne

politike u skladu sa principom nadzora zasnovanog na proceni mogućeg rizika.

- Eliminirati regulatornu razliku između „prvoklasnih“ i „adekvatnih“ sredstava obezbeđenja i obavezati banke da procene rizik i formiraju rezerve na osnovu faktora rizika ili gubitaka koji se mogu prepoznati. Ako postojeća pravila moraju da se zadrže, u najmanju ruku bi trebalo razmotriti proširenje definicije adekvatnih sredstava obezbeđenja na druge vrste založene imovine koje se često koriste pri zaduživanju MSP (npr. traktori, veće mašine, zalihe itd).
- Svesti na minimum zahteve za dokumentacijom koja čini deo kreditnog dosijea kako bi banke imale veće diskreciono pravo da prihvate različite standarde dokumentacije od MSP u slučajevima gde su rizici manji i gde se njima lako može upravljati. Obaveza rezerve za gubitke koji mogu nastati po osnovu potraživanja banke mogla bi da se u potpunosti ukine, osim ako se u postupku odobravanja kredita ne jave značajne manjkavosti zbog nedostatka dokumentacije.¹²

12 U slučajevima u kojima se otkrije da banka konzistentno neadekvatno dokumentuje kredite, regulatorni odgovor ne bi trebalo da se ne ograniči samo na ono što je određeno propisom, već bi o tome trebalo skrenuti pažnju i rukovodstvu i Upravnom odboru banke, i te probleme rešavati primenom šireg spektra korektivnih mera, uključujući i povećanje kapitala.

- Eliminirati obaveznu ponovnu procenu vrednosti založene imovine svake tri godine da bi takva imovina mogla da se smatra adekvatnim sredstvom obezbeđenja. Dovoljna osnova za postupanje banaka trebalo bi da bude njihovo diskreciono pravo da ponovo procene vrednost imovine u slučaju da dođe do pogoršanja okolnosti.
- Razmotriti izmenu obaveze banaka da prate poštovanje poreskih propisa u pogledu plaćanja poreza na zarade i praćenja uplate poreza preduzetnika.
- Izmeniti zakonske obaveze o izveštavanju da bi se mogle prikupljati informacije o bankarskom kreditiranju MSP na nivou cele privrede. Navedene podatke trebalo bi razvrstati prema zvaničnoj definiciji izraza „MSP“ koju koristi Vlada, čime bi se omogućila analiza obima kreditiranja, troškova, prosečnih iznosa itd.

C. RAZVITI ALTERNATIVNE IZVORE FINANSIRANJA ZA MSP

Preporuke iz ovog odeljka tiču se strukture finansijskog sektora i toga da li u Srbiji postoje institucije odgovarajućeg tipa za pružanje usluga preduzećima svih veličina širom zemlje. Razmatranja strukture tržišta izlaze izvan okvira našeg izveštaja, ali ipak smatramo da je potrebno da Vlada obrati pažnju na ovo pitanje i reši

nedostatke na tržištu koji dovode do finansijske zapostavljenosti mnogih MSP.

Promovisati razvoj nebankarskog sektora i alternativnih oblika finansiranja. Iako bankarski sektor jeste i biće dominantni pružalac kreditnog finansiranja privrede, trebalo bi razmotriti otvaranje tržišta za više nebankarskih pružalaca kredita (to ne moraju biti institucije koje će primati depozite građana). Za ovo bi trebalo doneti i odluku i strategiju o tome na koji način će se vršiti nadzor nad radom svih nebankarskih finansijskih institucija, što je već neko vreme neophodno kako bi se izbeglo stvaranje fragmentirane regulatorne strukture u ovom sektoru.

- Uspostaviti jedinstven regulatorni okvir za nebankarske, nedepozitne kreditne institucije. Ovim okvirom bi se definisao postupak licenciranja i nadzora za sve vrste specijalizovanih kreditnih ustanova koje ne primaju depozite građana, uključujući i ugledne mikrofinansijske institucije, firme koje pružaju finansiranje i druge aktere. Time bi se omogućili ulazak na tržište i ulaganje novih vrsta pružalaca finansiranja, koji bi pružali nove modele kreditiranja poslovanja u sektorima koji sada nisu adekvatno usluženi.
- Bez odlaganja usvojiti novi Zakon o faktoringu. Novim zakonom, koji je trenutno u fazi javne rasprave i unošenja konačnih izmena, uspostaviće se solidni temelji za povećanje likvidnosti u privredi i poboljšati uslovi za međusobno finansiranje preduzeća i veći obim

kreditiranja baziranog na obrtnim sredstvima. Faktoring nije mehanizam kojim banke treba da rešavaju pitanje problematičnih plasmana, već je izvor kratkoročnog finansiranja MSP koja se suočavaju sa dugim rokovima naplate.¹³

- Izdavanje obveznica treba da postane priuštivije za veća MSP. Na primer, treba razmotriti formiranje nove kategorije za listing na berzi emisija obveznica za koju bi važili niži troškovi listinga i pojednostavljene obaveze objavljivanja. Obveznice izdate u ovoj kategoriji prodavale bi se samo kvalifikovanim ulagačima i fondovima.

Unaprediti zakonski okvir za lizing: Asocijacija lizing kompanija Srbije, Savet stranih investitora i predstavnici Leaseurope, glavnog udruženja lizing kompanija u Evropi, prepoznali su slična ograničenja za razvoj lizinga u Srbiji koja bi trebalo eliminisati. Širom sveta, a naročito u Evropi, lizing uveliko koriste firme iz prerađivačke industrije i poljoprivrede za finansiranje pune cene mašina i opreme uz fleksibilnije uslove i bez kolaterala.

- Izmeniti Zakon o lizingu u cilju eliminisanja činilaca koji nepovoljno utiču na konkurentnost

i time ometaju rast i ulaganje. Trebalo bi sprovesti reforme da bi se uklonila ograničenja vezana za tretman ove oblasti u smislu PDV-a i poreza na dobit preduzeća, rezervacije i obaveze u pogledu analize rizika i uređenje operativnog lizinga, kao i da bi se rešila druga pitanja. Trebalo bi ublažiti prudencijalne zahteve i uskladiti ih sa drugim tržištima Evrope, kao i dozvoliti veću fleksibilnost u pogledu preuzimanja rizika i strukture ugovora.

- Izraditi posebne prudencijalne zahteve za lizing koji pružaju banke. Pojedine odredbe važećeg Zakona o lizingu tiču se pitanja koja možda nisu neophodna ako se u obzir uzme rizik koji lizing predstavlja za stabilnost finansijskog sistema. Ako bavljenje banaka lizingom predstavlja prudencijalni rizik, te rizike bi trebalo prevesti na banke primenom odgovarajućih propisa o bankarskom sektoru.

D. POVEĆATI PRIKLADNOST PROIZVODA I PROŠIRITI POSTOJEĆU BAZU KLIJENATA

Razviti podsticajne mere i mehanizme kojima će se podstaći ulaganje u pružanje bankarskih usluga MSP i širenje usluga na sektore tržišta koji su trenutno zapostavljeni. Najuspešniji modeli finansiranja MSP širom sveta nisu široko zastupljeni među poslovnim modelima ili proizvodima koje nude mnoge banke u Srbiji. Za to, između

¹³ Prema podacima *International Factors Group*, oko 100.000 firmi širom EU koriste faktoring. Većina njih su MSP. Prosečan iznos sredstava dobijenih posredstvom faktoringa je 400.000 evra, preko deset puta više od prosečnog iznosa kredita odobrenog MSP.

ostalog, postoje i ekonomski razlozi. Bankarski sektor bi trebalo ohrabriti i, ako je potrebno, primeniti podsticajne mere za poboljšanje ulaganja, razvoj partnerstava i uvođenje inovacija da bi se baza klijenata proširila na veći deo sektora MSP.

- Uvesti mere kojima bi se podstakle banke da kreditiraju MSP. Vlada bi mogla da razmotri pružanje određenih podsticaja finansijskim institucijama koje aktivno promovišu finansiranje MSP, usvajaju nove tehnologije, razvijaju nove proizvode i imaju značajan portfolio kredita odobrenih MSP. Da bi se zadržali prudenčijalni standardi, takve mere mogle bi biti vremenski ograničene i u nefinansijskom obliku – npr. privilegije za otvaranje novih filijala, poreske olakšice za određene troškove, olakšice u pogledu kapitala, itd. Za tako nešto može biti potrebno da se Vlada obrati svim učesnicima na tržištu i od njih zatraži da osmisle nove predloge za povećanje obima kreditiranja MSP.
- Treba razmotriti mogućnosti za osnivanje regionalnih ili lokalnih banaka, odnosno nove klase institucija koje bi bile bliže korisnicima usluga. Izdavanje dozvola za rad novim bankama nije popularno, a postoje i pitanja koja su nasleđena, kao i pitanja vezana za superviziju kojom se u nepovoljniji položaj stavljaju lokalizovane institucije koje primaju depozite i odobravaju kredite. Međutim, ne moraju sve institucije koje daju kredite da imaju dozvolu za prikupljanje depozita. A ako se ovo pitanje uredi bez političkih intervencija, moguće je

upravljati rizicima. Trebalo bi ispitati mogućnosti za osnivanje više kreditnih institucija na lokalnom ili regionalnom nivou koje se mogu specijalizovati za određene oblasti i čiji poslovni modeli mogu da odgovore na potrebe MSP za finansiranjem. Podatak da ogromna većina MSP uglavnom posluje samo na lokalni dodatan je pokazatelj potrebe za lokalnom specijalizacijom i prisnijim odnosima sa klijentima.

- Istražiti mogućnosti za pospešivanje ulaganja u nove zajedničke platforme i usluge za finansiranje MSP. Ovo bi obuhvatalo investiranje u platforme koje olakšavaju ocenu kreditnog rejtinga, poslovno izveštavanje, proveru sredstava obezbeđenja i verifikaciju uplate poreza.

Sprovesti konkretne, ciljane mere za smanjenje nivoa rizika kamatne stope i valutnog rizika u realnom sektoru:

Postojeći nivo tržišnog rizika koji snose preduzeća nije pozitivna pojava. Zapravo, time je verovatno povećano prelivanje kreditnog rizika na celokupnu privredu, budući da MSP kroz finansiranje preuzimaju rizike koji škode njihovoj kreditnoj sposobnosti. Za ovo ne postoje gotova rešenja. Vlada, donatorske organizacije i privatni sektor moraju da sarađuju kako bi našli načine da ublaže uticaj ove pojave na sektor MSP.

- Ispitati alternativne mogućnosti za liberalizaciju finansijskih propisa o zadržavanju tržišnog rizika u bankama koje kreditiraju MSP. Takvom liberalizacijom bi se, na primer, bankama moglo dozvoliti da snose više nivoa rizika po kreditima koje odobre MSP, odnosno

napraviti razliku između propisa o preuzimanju rizika u skladu sa nivoom kapitala i veštinom i kapacitetima rukovodstva svake pojedinačne institucije.

- Postarati se da ne postoje pravne ili nadzorne prepreke za razvoj i korišćenje standardizovanih instrumenata za upravljanje rizikom.
- Organizovati radnu grupu sastavljenu od predstavnika Narodne banke, Ministarstva finansija i privrede, Komisije za hartije od vrednosti, berze i drugih aktera da bi se prepoznale održive opcije za kreiranje standardizovanih instrumenata kojima se može trgovati. Napori koje Ministarstvo spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija sada predvodi u pravcu razvoja robnih berzi predstavljaju korak u pravom smeru za poboljšanje upravljanja rizikom u celokupnoj privredi. Potrebno je učiniti dalje korake da bi se utvrdilo šta sve još može preduzeti zarad upravljanja valutnim i kreditnim rizicima.
- Sarađivati sa donatorskim organizacijama i učesnicima na tržištu radi kreiranja kratkoročnih programa kojima bi se MSP pomoglo da smanje tržišni rizik. Intervencije bi mogle da se finansiraju iz programa neposrednog kreditiranja, a da budu osmišljene tako da se njima poveća stepen i smanje troškovi korišćenja instrumenata za upravljanje rizikom trenutno dostupnih posredstvom banaka, kao i da se olakšaju „market meking“ poslovi. Na primer, država bi mogla da sponzoriše program za

prenos valutnog rizika, ili pak da sarađuje sa donatorskim organizacijama radi povećanja kreditnih linija denominiranih u dinarima.

- Kreirati sveobuhvatnu strategiju, sa podsticajnim merama, za povećanje obima dinarskih sredstava dostupnih za kreditiranje MSP. Jasno je da je smanjenjem obavezne rezerve učinjen napor da se poveća obim štednje u dinarima, ali možda je potrebno podstaći povećanje štednje i na druge načine, kao na primer kroz osiguranje, penzije i tržišta novca, i time povećati masu sredstava dostupnu zajmodavcima. (USAID BEP trenutno finansira studiju o štednji na nacionalnom nivou, koja će biti dovršena u jesen 2012. i u kojoj će biti date dodatne preporuke o pitanjima koja Vlada treba da razmotri.)
- Granska udruženja i poslovne asocijacije bi trebalo da promovišu edukaciju o upravljanju rizikom i korišćenju instrumenata hedžinga. Privredne komore su do sada u nekoliko navrata organizovale skupove na ovu temu, ali treba učiniti više da bi se povećao stepen praktičnog znanja na nivou cele zemlje.
- Usvojiti pojednostavljene računovodstvene standarde i objaviti smernice za knjiženje hedžing transakcije koje MSP jednostavno mogu da slede. Ovu oblast reforme moglo bi da predvodi Ministarstvo finansija i privrede, zajedno sa udruženjima računovođa i revizora.

E. OSNAŽITI SLUŽBE KOJE PRUŽAJU PODRŠKU ZA KREDITIRANJE I POVEĆATI NJIHOVU DOSTUPNOST

Službe koje pružaju podršku predstavljaju neophodan katalizator za odobravanje kredita i nužno je da budu u stanju da odgovore na potrebe zajmoprimaca. Potrebne su reforme kojima će se unaprediti standardi u pogledu procene vrednosti imovine, računovodstva i revizije, kao i povećati dostupnost izvora informacija koji omogućavaju smanjenje troškova i uvođenje novih modela kreditiranja MSP.

Postepeno smanjiti ulogu države u kvalifikovanju i licenciranju procenitelja, kao i nadzoru nad njihovim radom: Licenciranje procenitelja imovine i sredstava bi, na kraju, trebalo preneti na nezavisno, samoregulatorno strukovno telo koje bi promovisalo međunarodne prakse i snažne etičke standarde. Prelaz na ovaj oblik upravljanja trebalo bi da se da bude postepen kako ne bi došlo do prekida u pružanju usluga procene vrednosti dok se ne prepozna takvo funkcionalno samoregulatorno telo. U međuvremenu bi trebalo preduzeti sledeće radnje:

- Razdvojiti kvalifikovanje sudskih veštaka od kvalifikovanja procenitelja imovine. Uspostaviti posebne kriterijume za licenciranje i sistem testova zasnovan na savremenoj tržišnoj praksi procene vrednosti.
- Izraditi kodeks ponašanja i obavezne etičke standarde. Usvojiti kredibilne sankcije za kršenje tih standarda.
- Podstaći sve licencirane procenitelje da formiraju udruženje ili da se učlane u postojeće udruženje koje promoviše iste standarde.
- Ukinuti ograničenja u pogledu broja kvalifikovanih procenitelja i podstaći interesovanje za kvalifikovanje kod šire javnosti. Dozvoliti da ponudu kvalifikovanih procenitelja diktiraju tržište i zdrava konkurencija.
- Centralizovati prikupljanje informacija koje vrši država (npr. sistem DOMEX u Nacionalnoj korporaciji za osiguranje stambenih kredita, katastri nepokretnosti i poreske uprave) i te informacije učiniti dostupnima kvalifikovanim proceniteljima. Podstaći osnivanje trećih lica koja bi pružala informacije koje procenitelji mogu da koriste da potkrepe svoje procene.

Podstaći i omogućiti ekspanziju izveštavanja o kreditima i ocenu kreditnog rejtinga: Postoje dobri razlozi za povećanje pokrivenosti tržišta izveštavanjem o kreditima i pružanje tako dobijenih informacija svim nebankarskim kreditnim institucijama, firmama, zemljoradnicima i domaćinstvima kako bi se omogućio pristup širem spektru izvora finansiranja. Takođe, dostupnost novih usluga kao što su ocenjivanje kreditnog rejtinga može sniziti troškove pružanja kredita i omogućiti veći obim kreditiranja.

- Saradivati sa bankarskim sektorom, Kreditnim biroom i Agencijom za privredne registre na razmatranju mogućnosti za proširenje spektra usluga koje se pružaju i pokrivenosti tim uslugama. Tokom pisanja ovog izveštaja, prema našim saznanjima, ovim uslugama obuhvaćena su i osiguravajuća društva i telekomunikacione kompanije. U sledećem koraku trebalo bi izveštavanje učiniti sveobuhvatnim,¹⁴ kao i razviti usluge koje zadovoljavaju široke potrebe tržišta, uključujući i dobavljačke kredite.
- Izmeniti zakone kako bi se omogućio ulaz novih aktera na tržište izveštavanja o kreditima i, po mogućstvu, na kraju ukinulo obavezno izveštavanje. Sada, kada Kreditni biro postoji već neko vreme i kada je izgradio dobru reputaciju kod korisnika, nema razloga da se ograniči ulazak na tržište. Druge firme koje nameravaju da pružaju srodne usluge, zadovoljavaju specifične potrebe ili čak nastoje da povećaju konkurenciju trebalo bi da budu u stanju to i da učine dokle god mogu da dokažu da imaju adekvatne kvalifikacije i poštuju važeće propise o korišćenju informacija i privatnosti. Uz to, obaveza dostavljanja informacija Birou trebalo bi na kraju da postane dobrovoljna, i da se zasniva na zajedničkom interesu zajmodavaca da se osigura odgovorno korišćenje i tačnost

podataka. Izveštavanje o kreditima je usluga kao i svaka druga, te su tako tržišni mehanizmi i zajednički interesi korisnika najčešće dovoljni da se osigura ažurno izveštavanje.

- Podstaci Kreditni biro da poveća detaljnost i unapredi format informacija sadržanih u svojim izveštajima. Među preporukama koje smo dobili sa tržišta su, između ostalog, pružanje i normativnih i negativnih informacija o dužnicima, zajedničko izveštavanje o podacima o fizičkim i pravnim licima, informacije o stečaju i bolja dezagregacija podataka o zaduživanju MSP.

Nastaviti sa unapređivanjem kvaliteta usluga i informacija koje pružaju katastar nepokretnosti, Agencija za privredne registre i registar zaloze: Ostvaren je značajan napredak u razvoju infrastrukture za registrovanje imovine i potraživanja poverilaca. Međutim, ima još prostora za unapređenja.

Republički geodetski zavod (RGZ)

- Smanjiti vreme potrebno za odobravanje kredita, i to verifikovanjem informacija i poboljšanjem njihove tačnosti u odabranim lokalnim katastrima. Ova aktivnost bi trebalo da bude usmerena na oblasti u kojima se prijavljuje najviše problema. Omogućiti „skraćeni“ postupak za proveru i jednostavno ispravljanje grešaka koje stvaraju značajne probleme u praksi. Razmotriti i javno oglašavanje dru-

¹⁴ Kreditni podaci koji ne spadaju u tradicionalnu definiciju ovog izraza, kao što su istorija plaćanja po različitim ugovornim obavezama, mogu predstavljati dobar posredni pokazatelj za ponašanje dužnika i mogu pomoći firmama koje nemaju dugu istoriju zaduživanja da izgrade kreditne profile.

gog poziva za javnu raspravu u pojedinim opštinama.

- Kreirati program za upravljanje učinkom u RGZ-u u okviru kojeg će se pratiti kvalitet pružene usluge, vreme potrebno za obradu predmeta i jednostavnost postupaka upisa u različitim lokalnim registrima širom zemlje. Ovim programom bi trebalo pojednostaviti procedure i ubrzati razvoj jedinstvenog softverskog i informatičkog sistema koji će pomoći da se aktivnosti standardizuju i učine efikasnijim.¹⁵ Mehanizam kojim bi se lokalnim kancelarijama omogućilo da brzo provere status taksi uplaćenih elektronskim putem takođe bi smanjio gužve u kancelarijama sa većim obimom aktivnosti.
- Postarati se da svi katastri slede iste politike i sprovedu iste procedure u pogledu upisa založnih prava. U tim postupcima bi trebalo jasno naglasiti šta sme, a šta ne sme biti upisano kao založno pravo i na kojim vrstama imovine založna prava mogu biti upisana. Nedoslednosti bi trebalo prepoznati i ispraviti.
- Smanjiti rizik koji snose zajmodavci skraćivanjem vremena potrebnog da se na imovini upiše založno pravo, kao i da se to pravo obriše. Sadašnja praksa nije idealna, jer zajmodavci

često plasiraju sredstva dok čekaju na upis založnog prava, što komplikuje refinansiranje. Ako se skрати vreme čekanja na upis, skratice se i kašnjenja sa kojim se suočavaju MSP.

Agencija za privredne registre (APR)

- Omogućiti zajmodavcima bolji pristup podacima o kreditnoj sposobnosti zajmoprimaca unapređenjem funkcija za pretragu podataka iz privrednog registra. U okviru toga bi trebalo omogućiti vršenje relacionih pretraga iz kojih se vide veze između fizičkih i pravnih lica. Ako kreditori mogu da koriste registar da, uz prethodnu saglasnost, provere informacije o zahtevima za kredite i procene sve poslovne veze i finansijske obaveze zajmoprimca, moći će da prepoznaju razlike između zajmoprimca, brže će donositi odluke i odobravaće sredstva sa većim stepenom sigurnosti.

Unaprediti licenciranje i nadzor nad radom revizora i podstaći razvoj jedinstvene profesije računovođe:

Kao i kod procenitelja, licenciranje revizora trebalo bi na kraju preneti nezavisnom, samoregulišućem granskom udruženju koje promoviše međunarodne prakse i snažne etičke standarde. U međuvremenu bi trebalo povećati kapacitete revizora i smanjiti troškove njihovog angažovanja, budući da usled toga mnoga MSP nisu u stanju da koriste njihove usluge.

- Usvojiti uslove i procedure za licenciranje u skladu sa međunarodnim standardima revizije. Postoje mnoge međunarodne organizacije

¹⁵ Videti takođe i izveštaj Svetske banke o sprovođenju i rezultatima Projekta „Katastar nepokretnosti i upis prava u Srbiji“ (PO78311).

i modeli za sertifikaciju. Trebalo bi razmotriti angažovanje jedne od tih organizacija da pruži podršku u postupku licenciranja, ili da u njemu učestvuje. Trebalo bi u saradnji sa univerzitetima ili organizacijama koje pružaju obuku usvojiti standarde stalnog stručnog usavršavanja i sticanja znanja i organizovati edukaciju.

- Unaprediti stručni nadzor i doslednost procedura. Ponašanje na tržištu i kvalitet usluge trebalo bi unaprediti kako bi se ostvario pozitivan uticaj na kreditiranje.
- Promovisati razvoj računovodstvene profesije kroz podršku za uspostavljanje međunarodnog programa za sertifikaciju računovođa. Savezu računovođa i revizora takođe bi mogla da bude pružena podrška za proširenje članstva i unapređenje kapaciteta za sertifikaciju.

Promovisati formiranje trećih lica – pružalaca informacija koji mogu da obezbede podršku za kreditiranje: Pružaoci informacija koji prikupljaju, agregiraju i analiziraju informacije o preduzećima, imovinskim transakcijama i tržišnim rizicima pomažu da se ostvare ekonomije obima koje povoljno utiču na kreditiranje. Tako se ostvaruju uštede usled nižih troškova, bolje procene rizika, pouzdanije procene vrednosti sredstava obezbeđenja i postojanja kvalitetnijih informacija o trendovima na tržištu.

- Inicirati saradnju različitih pružalaca informacija radi razumevanja i izrade rešenja za

tržište kredita namenjenih MSP. Ova aktivnost bi, u idealnim uslovima, trebalo da bude koordinirana sa radom poslovnih i bankarskih udruženja uz posredovanje Vlade. Trebalo bi da budu obuhvaćeni akteri i iz javnog i iz privatnog sektora, uključujući i Ministarstvo finansija i privrede.

- Ispitati mogućnosti za javno-privatna partnerstva (JPP) radi unapređenja usluga informisanja. U okviru takvih JPP bi se iskoristili kapaciteti države za prikupljanje informacija, zajedno sa informatičkim, tehnološkim i analitičkim veštinama koje poseduju privatne kompanije. Na primer, mehanizmi slični sistemu JPP već su korišćeni za izveštavanje o kreditima i prikupljanje informacija o tržištu nekretnina.

Preporuke za prevazilaženje ograničenja na strani preduzeća

- Unaprediti finansijsku sposobnost MSP da pozajme dodatna sredstva;
- Premostiti jaz znanja i poboljšati stavove preduzeća prema zaduživanju;
- Unaprediti tehničke i administrativne kapacitete MSP da pozajme dodatna sredstva, i
- Osnažiti pregovaračku poziciju MSP.

A. UNAPREDITI FINANSIJSKU SPOSOBNOST MSP DA POZAJME DODATNA SREDSTVA

Potrebno je učiniti više da bi se rešio problem ne-likvidnosti manjih preduzeća i da bi im se pomoglo da izgrade veštine i kapacitet da ispune zahteve zajmodavaca, kao i da bi takva preduzeća bila u stanju da strateški upravljaju imovinom i time povećale svoje šanse da se kvalifikuju za pristup sredstvima.

Preduzeti ciljane radnje za poboljšanje likvidnosti: Očekuje se da će predložene izmene uredbe o plaćanjima u javnom sektoru i novi Nacrt zakona o faktoringu poboljšati likvidnost, ali nijedna od navedenih izmena još uvek nije usvojena. Treba učiniti više.

- Ublažiti pravila o plaćanju PDV za MSP usvajanjem propisa kojima bi se regulisalo plaćanje PDV po naplati potraživanja. Time bi se u velikoj meri poboljšala likvidnost i smanjili finansijski rizici sa kojima se suočavaju MSP. Ako plaćanje PDV po naplati nije izvodljivo propisati u potpunosti, treba razmotriti da se u slučaju MSP omogući duži rok za plaćanje PDV po fakturisanju (npr. od 60 do 90 dana) usklađen sa prosečnim rokom naplate potraživanja ovih preduzeća.
- Smanjiti vreme čekanja za refakciju poreza, subvencije i plaćanja javnih preduzeća. Ovi izvori sredstava su naročito značajni za

poljoprivredu i proizvodnju. Vlada bi trebalo, posredstvom svojih organa i javnih preduzeća, da služi kao primer brze isplate.

- Podržati ažurno rešavanje potraživanja po osnovu dobavljačkih kredita i izvršenje odluka na osnovu njih. Ovo je već navedeno u okviru preporuka za unapređenje izvršnog postupka.
- Izmeniti Zakon o platnom prometu tako da se trećim licima omogući da otplate dugovanja dužnika u slučaju da je dužnikov račun blokiran. Time bi se unapredila stopa naplate dugova i smanjili rizici sa kojima se suočavaju banke.
- Razmotriti mogućnosti da se podstakne brža naplata potraživanja MSP od većih firmi. Podstaci poslovna udruženja da se više aktiviraju u iznalaženju rešenja za probleme likvidnosti i posredovanju u dijalogu sa velikim kompanijama. Razmotriti prilike za dalje skraćenje rokova naplate kroz lance snabdevanja u kojima učestvuje država. Za ove aktivnosti kao primeri mogu poslužiti rešenja iz Velike Britanije i drugih zemalja.

Pomoći MSP da bolje upravljaju sredstvima koje koriste kao obezbeđenje za zaduživanje: Ovi naponi bi trebalo da se usredsrede na obuku i istraživanje mogućnosti da se MSP pomogne da njihova sredstva postanu legitimna za zajmodavce.

- Edukovati privrednike za efikasno upravljanje sredstvima obezbeđenja. To se može postići

putem posebnih seminara u organizaciji udruženja, komora ili poslovnih inkubatora.

- Razmotriti uvođenje skraćenog programa za legalizaciju i izdavanje dozvola kojim će se MSP omogućiti da dobiju dozvole za imovinu koja bi mogla da se koristi kao sredstvo obezbeđenja za zaduživanje. Takav program bi mogao da bude ograničenog trajanja i za posledicu bi mogao imati povećanje mase sredstava koja se mogu upotrebiti za obezbeđenje zajmova, dok bi istovremeno bankama omogućio lakše kreditiranje.

B. PREMOSTITI JAZ ZNANJA I POBOLJŠATI STAVOVE PREDUZEĆA PREMA ZADUŽIVANJU

Potrebno je ukloniti prepreke koje izaziva nedostatak znanja i koje za posledicu imaju negativne stavove, neopravdanu percepciju rizika, zavisnost od države i slabiju kreditnu kulturu. Ako se to učini, tržište kredita postaće efikasnije. Treba sprovesti različite aktivnosti da bi se prevazišlo nerazumevanje između MSP i zajmodavaca i poboljšali uslovi za uzajamno poverenje, kao i transparentnost.

Promovisati veću razmenu znanja i dijalog između finansijskih institucija i sektora MSP: Stvaranjem boljih veza između finansijskih institucija i udruženja MSP omogućilo bi se bolje međusobno

razumevanje i olakšalo finansiranje MSP. Time se takođe može prevazići otpor ka kreditiranju određenih segmenata ovog tržišta, kao što su preduzetnice, mladi preduzetnici ili osetljivi segmenti stanovništva čije kreditiranje se može smatrati rizičnijim. Ovakva vrsta saradnje može biti korisna ne samo za smanjenje rizika i troškova, već i za prepoznavanje perspektivnih malih privrednika kao potencijalnih klijenata.

- Podstaci više kontakata između banaka i MSP. U tom smislu, banke bi mogle da (bilo kao grupa, bilo pojedinačno) organizuju više prezentacija namenjenih poslovnim udruženjima, komorama i razvojnim organizacijama kako bi predstavile svoje usluge i sa njima otvoreno razgovarale o tome sa kojim se ograničenjima suočavaju u pristupu izvorima finansiranja. Udruženje banaka moglo bi da odigra ulogu u pružanju edukacije i tehničkih resursa bankama i MSP. Sa druge strane, banke bi mogle da učestvuju na seminarima i sajmovima u organizaciji granskih udruženja. Vlada bi ove aktivnosti mogla da podrži svojim učešćem, i/ili sponzorstvom.
- Pozvati sektor pružalaca stručnih usluga da pomogne jačanje poverenja između banaka i MSP. Udruženja pružalaca stručnih usluga – pravnika, računovođa, revizora, procenitelja, poslovnih savetnika, itd. – treba da se kolektivnije uključe u unapređenje kreditnog okruženja. Takva udruženja mogu, na primer, da učestvuju u radu fokus grupa, pružanju obuke i izradi smernica. Mogu, takođe, i da

razmenjuju ideje o tome kako smanjiti rizike i poboljšati kvalitet usluga koje pružaju i na koje se oslanjaju zajmodavci.

Potrebna je saradnja između javnog i privatnog sektora kako bi se ojačala kreditna kultura i poboljšala finansijska pismenost u pogledu zaduživanja:

Učesnici na tržištu bi trebalo da saraduju sa Vladom kako bi unapredili opšti nivo razumevanja o funkcionisanju tržišta kredita i značaju odgovornog kreditiranja i zaduživanja.

- Promovisati dobru kreditnu kulturu posredstvom edukacije privrednika i šire javnosti o odgovornostima koje nosi zaduživanje. To se može postići posredstvom nacionalne kampanje ili drugih sredstava usmerenih na javne i privatne aktere. Ovom aktivnošću bi trebalo obuhvatiti ulogu kreditne kulture u podsticanju privrednog razvoja i zakone i propise koji služe da onemoguće zloupotrebe. Ako se ključne poruke pošalju u pravom trenutku, može se skrenuti pažnja na probleme sa kojima se suočavaju kreditori i izgraditi podrška javnosti za reforme.
- Pružiti više informacija o ulozi, kriterijumima i učinku programa finansiranja uz podršku države. Bolje informacije o mogućim vidovima državne podrške pomoći će da se očekivanja preduzeća o tome šta država može, a šta ne može da učini za njih svedu na realnu meru. Time će se takođe unaprediti disciplina korišćenja sredstava i ublažiti percepcije nejed-

nakosti koje izazivaju negativne stavove i nepovoljno utiču na preduzetnički duh.

- Smanjiti politizaciju državnih programa finansiranja.
- Promovisati preduzetništvo i zdravu potražnju za finansiranjem. Značajan i pravilno predstavljen napredak u ostvarivanju reformi kojima se poboljšava poslovno okruženje, podstiče izgradnja konkurentnih tržišta i smanjuje obim sive ekonomije u velikoj meri će potpomoći da se poslovnoj zajednici pokaže da Vlada podržava razvoj MSP. Međutim, treba sprovesti i druge mere za jačanje preduzetničkog duha kojima se podstiče želja MSP za zaduživanjem i ulaganjem – npr. posredstvom podsticajnih programa za razvoj privrede, edukacije javnosti, priznanja za uspešna MSP i inovativne finansijske institucije i podrškom za sticanje novih znanja. Lokalne samouprave i razvojne agencije takođe mogu da doprinesu ovim aktivnostima podsticanjem preduzetništva, obukom, promovisanjem izvoza, podržavanjem inovacija i poslovnih mreža i klastera.

C. UNAPREDITI TEHNIČKE I ADMINISTRATIVNE KAPACITETE MSP DA POZAJME DODATNA SREDSTVA

Kredite lakše dobijaju oni koji bolje poznaju poslovnu praksu i finansijski su pismeniji – te veštine su dobar znak toga koliko će se produktivno dobijena sredstva koristiti. Poslovna udruženja, poslovni inkubatori i programi sa podrškom države trebalo bi da se koriste za povećanje kapaciteta MSP. Potrebna je podrška za izradu finansijskih izveštaja i biznis planova, kao i za druge oblasti.

Promovisati širi spektar podrške u pogledu obuke i tehničke pomoći MSP u oblasti finansiranja:

I javne i privatne organizacije treba da odigraju ulogu u pružanju podrške MSP za sticanje kapaciteta za korišćenje i upravljanje finansijskim sredstvima. Brojne su organizacije posredstvom kojih se može pružiti unapređena obuka i podrška u oblasti finansiranja.¹⁶

- Proširiti obim obuke i edukacije koje se u oblasti finansiranja MSP pružaju poslovnim organizacijama i agencijama. Cilj takve obuke bio bi da se poslovnim organizacijama omogući da svoje članove savetuju i obučavaju o pitanjima vezanim za finansiranje.

- Omogućiti dalji razvoj alata i programa za obuku koje sa lakoćom mogu da koriste različite vrste poslovnih organizacija. Cilj ove aktivnosti je da se formira osnovni skup materijala o finansiranju MSP, izradi biznis planova i izveštavanju koji bi kasnije mogao da se primenjuje u obuci koju pružaju trening centri, poslovna udruženja, lokalne i regionalne razvojne agencije, klasteri, inkubatori itd.
- Ohrabrivati i podsticati sektor pružalaca stručnih usluga da u većoj meri obezbedi specijalizovanu obuku o finansiranju. U mnogim zemljama računovođe, advokati i drugi pružaoци stručnih usluga nude obuku, a ponekad i besplatnu pomoć malim preduzećima.
- U većoj meri uključiti zajmodavce u obuku. Pojedine banke pružaju obuku svojim klijentima, mada je takva obuka često ograničenog obima i neredovna. Banke u EU uspešno pružaju obuku za MSP¹⁷ u većem obimu; pojedine banke su čak formirale i odeljenja za podršku privredi koja rade sa firmama i pružaju savete o izradi biznis planova i finansijskih izveštaja.

¹⁶ Među ovakvim organizacijama u Srbiji su poslovna udruženja, komore, klasteri, poslovni inkubatori, firme koje upravljaju industrijskim parkovima, javno-privatni centri za obuku, lokalne i regionalne agencije za ekonomski razvoj i organizacije formirane u skladu sa Zakonom o inovacionoj delatnosti.

¹⁷ Dobar primer toga je projekat u organizaciji dve italijanske banke (Banco di Sardegna i Banca Nazionale del Lavoro) koji je za cilj imao promovisanje saradnje između državnih institucija za finansiranje, organizacija MSP i banaka na regionalnom nivou. Glavni zadaci ovog projekta bili su smanjenje trajanja i troškova odobravanja kredita i podrška MSP za izradu biznis planova i finansijskih projekcija.

Omogućiti standardizaciju dokumenata i pojednostaviti standarde za izveštavanje: Standardizacija ugovora i dokumentacije koja je neophodna u procesu odobravanj pozajmica može biti od izuzetno velike koristi za MSP jer se time snižavaju transakcioni troškovi, smanjuje se potreba banaka za angažovanjem spoljnih eksperata i svim akterima obezbeđuje ista polazna osnova. Pojednostavljenje standarda za izveštavanje podstaći će više MSP da kvalitetnije vode knjige i evidenciju.

- Omogućiti većem broju MSP da pređu sa prostog knjigovodstva na dvojno knjigovodstvo, i to usvajanjem izmenjenih računovodstvenih standarda za MSP. I Ministarstvo finansija i privrede i Savez računovođa i revizora rade na izmeni računovodstvenih standarda za MSP. Oko 60 zemalja širom sveta do sada je već usvojilo izmenjene standarde za MSP.
- Raditi sa firmama i strukovnim udruženjima na promociji standardizacije dokumenata i obrazaca ugovora koji se koriste za finansiranje MSP. Ovaj vid saradnje trebalo bi da obuhvata obrasce ugovora, obrasce izveštaja o proceni vrednosti imovine, standardizaciju faktura i dokumentacije za dobavljačke kredite, itd. Iako je određen broj dokumenata već standardizovan, i dalje ima prostora za dodatna poboljšanja.

D. OSNAŽITI PREGOVARAČKU POZICIJU MSP

Mala i srednja preduzeća moraju bliže da sarađuju na unapređenju svog položaja na tržištu i poboljšanju svoje privlačnosti za formalne zajmodavce. Udruživanje MSP u veće grupe doneće im snagu koja će im, opet, omogućiti da dobiju bolje uslove kreditiranja, a finansijskim institucijama dati priliku da dođu do novih klijenata.

Podstaći poslovna udruženja da preuzmu aktivniju ulogu u unapređenju pristupa izvorima finansiranja za svoje članove: Poslovna udruženja moraju da se aktivnije uključe u zagovaranje reformi kojima se proširuje pristup sredstvima i pomaže preduzećima da se organizovano obrate zajmodavcima. Poslovna udruženja su u idealnoj poziciji da olakšaju bolju dostupnost izvora finansiranja na osnovu pristupa svojim članovima.¹⁸ Ona mogu da zastupaju MSP i time im omoguće bolje uslove kreditiranja, a takođe mogu da odigraju ulogu u prepoznavanju i formiranju novih budućih klijenata banaka.

- Podstaći poslovna udruženja da iskoriste svoj uticaj. Ova udruženja mogu da sarađuju sa svojim članovima radi razvoja posebnih aranžmana sa kreditorima, a mogu da rade i

¹⁸ Na primer, Forum za finansiranje MSP (*SME Finance Forum*) koji postoji u EU okuplja vodeće predstavnike poslovnih organizacija i pružalaca usluga radi komuniciranja sa pružaocima finansiranja i zajedničke izrade predloga za unapređenje pristupa MSP kreditima i finansijskim sredstvima.

sa bankama na kreiranju ekskluzivnih vrsta usluga, po principu „samo za članove“, kojima se bankama omogućava da privuku pažnju grupa MSP. Udruženja takođe mogu da sprovedu uporedne studije o mogućnostima finansiranja i da svojim članovima pruže informacije o cenama i uslovima koje nude različiti zajmodavci.

- Podstaći poslovna udruženja da olakšaju kreditiranje pružanjem podrške bankama i razvojem mehanizama za podelu rizika. Napredna poslovna udruženja mogla bi da rade sa bankama u prvoj trijaži potencijalnih klijenata, izradi smernica, ili da čak sa njima potpisuju sporazume u skladu sa kojima udruženja mogu da pružaju pomoć pri plasmanu kredita i nadzoru nad njihovim servisiranjem. Udruženja mogu i da iskoriste kolektivni uticaj članova za kreiranje programa uzajamnih garancija kojima bi se smanjili rizici koje snose banke.¹⁹
- Podstaći poslovna udruženja da predvode zagovaranje reforme finansiranja MSP. Sektoru MSP potreban je snažan zastupnik na nacionalnom nivou kako bi mogli da se prevaziđu

¹⁹ MSP, poslovna udruženja ili komore često formiraju udruženja za pružanje uzajamnih garancija, i to ponekad u partnerstvu sa bankama. Kreiranjem ovakvih zadruga, udruženja za pružanje uzajamnih garancija u stanju su da sa bankama pregovaraju o kreditima po povoljnijim uslovima i često svojim klijentima mogu da pruže stručne usluge na osnovu svojih specijalizovanih znanja o granama privrede u kojima rade. U Francuskoj se naročito često koriste ovakva dobrovoljna udruženja: postoji preko 100 takvih fondova koji zajedno zastupaju 300.000 MSP.

mnogi problemi sa finansiranjem sa kojima se ovaj sektor suočava. Mogao bi se organizovati savez poslovnih udruženja koji bi imao adekvatan broj i strukturu zaposlenih za sprovođenje ove aktivnosti.

Bolje iskoristiti javne institucije radi unapređenja javno-privatnog dijaloga o pitanjima finansiranja MSP:

- Povećati učešće Saveta za MSP i preduzetništvo u razgovorima o pristupu izvorima finansiranja. Razmotriti formalno osnivanje poslovnog saveta za MSP. Ovakve grupe bi mogle da podstaknu javnu raspravu, deljenje informacija i koordinaciju politika.
- Pružiti neposrednu podršku kojom bi se povećala vidljivost delova sektora MSP kojima banke ne pružaju adekvatne usluge.

Omogućiti razvoj saveza i tržišnih mehanizama posredstvom kojih MSP mogu da poboljšaju svoj pristup izvorima finansiranja: Reforme u oblasti lizinga, usvajanje Zakona o faktoringu i unapređenje izvršnog postupka omogućiće otvaranje novih kanala za finansiranje u okviru lanaca nabavke i klastera. MSP bi trebalo podstaći da sarađuju sa finansijskim institucijama, trgovinskim partnerima i klijentima da bi se na najbolji način za pristup finansiranju iskoristili tokovi novca, trgovinski sporazumi i zajednički interesi u okviru tih lanaca i klastera.

- Integrisati obuku i izgradnju kapaciteta za tehnike finansiranja zasnovane na lancu vrednosti u postojeću podršku preduzećima. Takođe, u situacijama gde za to postoji potreba i interes, pružiti obuku i omogućiti izgradnju kapaciteta zajmodavaca za kreditiranje mreža zasnovanih na lancu vrednosti.²⁰
- Omogućiti veći stepen interakcije između MSP i velikih firmi. Velika preduzeća, a naročito ona koja posluju u okviru etabliranih trgovinskih lanaca, mogu da učine mnogo da olakšaju pristup MSP izvorima finansiranja, i to transferom sredstava i garantovanjem kredita MSP. Veze sa velikim firmama takođe mogu da pomognu MSP da dobiju kredite za izvoz, jer su često bolje informisane o sposobnosti klijenata da izmire svoje obaveze od drugih poverilaca.
- Podstaći razvoj više klastera MSP i trgovinskih mreža posredstvom različitih podsticajnih mera i aktivnosti usmerenih na podršku preduzećima. U ovom pogledu ulogu mogu da odigraju i lokalne i regionalne razvojne agencije, kao i država i, po mogućstvu, druge donatorske organizacije posredstvom projekata za podršku preduzećima.
- Formirati javno-privatnu inicijativu za proširenje obima korišćenja i poboljšanje uslova za finansiranje na osnovu lanca nabavke. Kroz tu inicijativu bi privreda, finansijske ustanove, kreatori politike, donatori i drugi akteri trebalo da se okupe i izrade strategiju o unapređenju uslova za ovaj vid finansiranja i prepoznavaju koji vidovi podrške su potrebni od Vlade i donatorskih organizacija.
- Bolje iskoristiti lokalne i regionalne razvojne organizacije u cilju premošćavanja jaza informacija između aktera u lancu vrednosti i poboljšanja distribucije podataka o mogućnostima za finansiranje. Ove organizacije bi trebalo da sprovode studije o ponudi i potražnji i utvrđuju potrebe za finansiranjem u okviru pojedinačnih lanaca odnosno klastera, a trebalo bi da organizuju i radionice za aktere, pomognu rad tržišta i sprovode druge aktivnosti koje za cilj imaju informisanje preduzeća.

Preporuke za poboljšanje efikasnosti i transparentnosti državne podrške

Izmene državnih programa podrške finansiranja privrede će bez sumnje biti teške. Međutim, uloga države ključna je kada je reč o stimulanju finansiranja MSP, a može se učiniti mnogo toga uz korišćenje sredstava koja su već opredeljena. Konkretno mere koje treba preduzeti da bi se

²⁰ Banke mogu da stižu nove klijente iz redova MSP tako što svoje poslovanje usklađuju sa lancima nabavke svojih klijenata – razvojem dobrih odnosa i smanjivanjem rizika finansiranja korišćenjem potraživanja od većih firmi kao sredstva obezbeđenja. Banka može svoj odnos sa postojećim MSP klijentima koristiti kao referentnu tačku za smanjivanje rizika koje nose novi zajmoprincipi.

unapredila državna podrška zaslužuju posebnu pažnju i detaljno istraživanje koje prevazilazi okvire ove Studije. Pa ipak, u daljem tekstu predstavljamo pravac u kome bi trebalo sprovesti reforme, uz navođenje ograničenja koja utiču na organizaciju, osmišljavanje proizvoda i prikupljanje i objavljivanje informacija.

Osnažiti koordinaciju i strateško sprovođenje podrške finansiranju MSP: Treba sprovesti aktivnosti kojima će se osnažiti institucionalna struktura za upravljanje podrškom i poboljšati objavljivanje informacija o trendovima i prilikama na tržištu, a programi učiniti dostupnijim, integrisanim i prilagođenijim potrebama MSP.

- Izraditi strateški plan za korišćenje i integraciju podrške za finansiranje MSP. U ovom planu bi trebalo navesti ciljeve za korišćenje državne podrške za pomoć MSP. Njime bi trebalo navesti i mere za integraciju podrške koju pružaju sve agencije i ostvariti sinergiju uticaja finansijskih i nefinansijskih programa koje nude država i međunarodne donatorske organizacije.
- Ovlastiti centralizovano telo na nivou Vlade da koordinira sprovođenje i razvoj svih vidova podrške za finansiranje MSP. Ministarstvo finansija i privrede već u svom sastavu ima jedinicu koja se bavi razvojem MSP, a ako joj se ovlašćenja prošire ta jedinica bi mogla da pomogne pri koordinaciji pružanja podrške za finansiranje, da prati realizaciju ciljeva i centralizuje prikupljanje informacija. Ova jedinica saradivala bi sa svim delovima Vlade i pružala podršku za koordinaciju i razmenu informacija, a održavala bi vezu i sa Komisijom za kontrolu državne pomoći u pogledu rešavanja regulatornih pitanja. Jedinica bi takođe mogla da u okviru svog mandata ima ovlašćenja da saraduje sa međunarodnim donatorskim organizacijama i koordinira pružanje indirektnog finansiranja posredstvom kreditnih linija koje država odobrava bankama i koje banke dalje plasiraju privredi (tzv. *on-lending*).²¹
- Imenovati višeg zvaničnika Vlade ili renomiranog stručnjaka iz poslovnog sektora da nadzire pružanje podrške i promovise reforme finansiranja MSP. Ta osoba bi takođe trebalo da potpomogne unapređenje saradnje sa drugim sektorima državne uprave, privredom, finansijskim institucijama, donatorima i strukovnim udruženjima. Ovu ulogu bi takođe moglo da odigra poslovno udruženje ili NVO.
- Uspostaviti okvir za merenje učinka koji se može koristiti za evaluaciju delotvornosti različitih programa. Napredno izveštavanje trebalo bi da obuhvata podatke o obimu podrške i demografske informacije, kao što su veličina, lokacija, sektor i vrsta firmi koje koriste podršku, itd.

²¹ Pregovorima o kreditima trebalo bi da rukovodi Uprava za javni dug. Uloga ove jedinice bila bi samo da pruža podršku.

Unaprediti veze između državnih programa i sektora MSP:

- Kreirati jedinstveni portal za informisanje o svim programima podrške MSP. Ova preduzeća trebalo bi da budu u stanju da posetom samo jednoj lokaciji pribave sve informacije o svakom programu. Ako se obezbedi kvalitetnije prikupljanje podataka, ovaj portal bi takođe mogao da obuhvata korisne informacije o aktivnostima svakog programa, kao npr. stope prihvaćenih zahteva, geografsku i sektorsku distribuciju, obim sredstava, itd.
- Formirati „centar za izuzetnost“, odnosno informativni centar posredstvom koga sva MSP mogu da dobiju informacije i smernice o državnim programima finansiranja. Ovo telo moglo bi da među svojim resursima ima i obučene specijaliste za finansiranje preduzeća sposobne za pružanje jednostavnih smernica o popunjavanju dokumentacije i izboru opcija za finansiranje.
- Sprovesti procenu rada i standarda pružanja usluga za svaki državni program. U okviru te procene trebalo bi razmotriti koje su potrebe rukovodilaca tih programa za resursima i obukom, kvalitet eksterne komunikacije i efikasnost rada u cilju ažurne obrade prijava.
- Organizovati povremene fokus grupe sa predstavnicima MSP iz svih krajeva Srbije da bi se utvrdile njihove potrebe i iskustva u pogledu finansiranja. Ove fokus-grupe bi trebalo

da obuhvataju i MSP koja su uspešno dobila državnu podršku i ona koja nisu. Informacije sa ovih fokus grupa trebalo bi koristiti da se unapredi rad programa i da se bolje upravlja rizikom.

Unaprediti formu i strukturu proizvoda i programa:

Kao što je već navedeno, ovaj izveštaj nije pravo mesto da se prikažu sve mogućnosti za uvođenje novih, inovativnih proizvoda ili izmene postojećih. Međutim, Vlada bi trebalo da preduzme korake da proceni da li ima odgovarajući portfolio proizvoda za ubuduće.

Državna podrška trebalo bi da se usredsredi na unapređenje efikasnosti tržišta, popunjavanje praznina u pristupu izvorima finansiranja koje drugačije ne mogu da se zadovolje i omogućavanju učešća privatnog sektora. Na primer, širom sveta se primenjuju mnoge inovativne mere koje obuhvataju sufinansiranje sa privatnim sektorom, korišćenje garancija, javno-privatna partnerstva, kreditno osiguranje, finansiranje kroz tržište kapitala i subordinirano finansiranje, kao i finansiranje na osnovu lanca nabavke, koji bi mogli da se koriste da bi se postigli navedeni ciljevi.

- Sprovesti sveobuhvatnu procenu svih programa i proizvoda finansiranja: U okviru ove procene trebalo bi ispitati način na koji se koriste proizvodi, odnos rizika i prinosa, adekvatnost uslova, nivo i obuhvat subvencija, uključujući i da li se njima obuhvataju osetljive grupe kao što su žene i mladi, itd. Rezultate ove procene

trebalo bi koristiti da se prepoznaju prilike za unapređenje postojećih programa.

- Formirati posebno radno telo, uz učešće predstavnika i javnog i privatnog sektora, koja će ispitati moguće vidove saradnje za finansiranje MSP. Ovo telo bi trebalo da se bavi pitanjima kao što su mogućnosti za razvoj novih proizvoda i veća podela rizika, poput mehanizama sufinansiranja i fondova sa delimičnim garancijama; prilike za smanjenje zavisnosti od direktnog kreditiranja, poput konverzija pojedinih državnih programa u indirektno finansiranje kroz banke, zarad većeg korišćenja nekreditnih instrumenata radi smanjenja rizika i troškova ili kreiranje pozitivnih efekata na tržištu; prilike za podsticanje novog kreditiranja oblasti koje nemaju adekvatan pristup izvorima finansiranja; itd.
- Razmotriti uvođenje mehanizma delimičnih garancija. Delimične garancije su popularan mehanizam koji se koristi širom sveta radi optimizacije iskorišćenosti kapitala iz privatnog sektora, bolje pokrivenosti i deljenja rizika.

Ako se pravilno osmisle, ove i druge moguće reforme mogu da ostvare značajan uticaj na mobilizaciju izvora finansiranja za ovaj sektor. Važno je postarati se da ovi vidovi podrške ne budu konkurencija postojećim tržišnim proizvodima, kao i da se pravilno koriste za prevazilaženje ograničenja sa kojima se suočavaju segmenti tržišta koji nemaju adekvatan pristup izvorima finansiranja jer

rizik ili cena negativno utiču na učešće privatnog kapitala.

Unaprediti prikupljanje i objavljivanje informacija o finansiranju MSP. Postoji značajna potreba za unapređenjem prikupljanja, analize i objavljivanja podataka o MSP. Bolje informacije biće od pomoći za kvantifikaciju nivoa nezadovoljene tražnje za finansiranjem; omogućiće ažurniji odgovor na trendove i promenljive tržišne uslove, a pomoći će i pri donošenju politika i sprovođenju odgovora države.

- Unaprediti istraživanje koje na nacionalnom nivou sprovodi Ministarstvo finansija i privrede: Ovo istraživanje predstavlja vrednu osnovu za prikupljanje informacija o finansiranju MSP u praksi. Istraživanje bi trebalo proširiti tako da obuhvati veći obim informacija o finansiranju MSP, kao što su izvori finansiranja, trendovi, metodi, cena kapitala, problemi sa finansiranjem, itd.
- Trebalo bi sprovesti stratešku analizu finansiranja MSP i njene nalaze predstaviti javnosti. Na primer, bilo bi od koristi ispitati konkretne izazove sa kojima se u pogledu finansiranja suočavaju firme iz poljoprivrednog odnosno građevinskog sektora. Bilo bi korisno sprovesti procenu nivoa i vrste tražnje za finansiranjem od strane MSP da bi se shvatilo koliko je veliki jaz finansiranja.
- Ministarstvo finansija i privrede trebalo bi da predvodi rad međuresorskog radnog tela koje

će usklađivati, koordinirati i širiti obim prikupljanja podataka. Različiti delovi državnog aparata (npr. Ministarstvo finansija i privrede, registri, NBS, regionalne razvojne agencije, Poreska uprava, Zavod za statistiku, itd) trebalo bi da se okupe i zajedno rade na poboljšanju izveštavanja i prikupljanja informacija, uz korišćenje postojećih informacionih tehnologija i infrastrukture i kontakata sa MSP, kao i kreiranje protokola za razmenu informacija.

Potreban je sveobuhvatan plan reformi

Preporuke iz ove Studije najbolje se mogu primeniti u sklopu sveobuhvatnog plana reformi zasnovanog na jasno definisanom skupu ciljeva za razvoj MSP i unapređenje njihovog pristupa izvorima finansiranja. Ti ciljevi su već delimično postavljeni strategijama i planovima Ministarstva finansija i privrede i njegovih agencija. Ali bitno je preispitati te dokumente i osigurati srazmernu zastupljenost pitanja koja se odnose na pristup izvorima finansiranja.

Plan koji mi preporučujemo trebalo bi da kreira realan, vremenski ograničen okvir za rešavanje ograničenja za finansiranje predstavljenih u ovoj Studiji. Plan bi trebalo da obuhvata i aktivnu saradnju sa privatnim sektorom i donatorskim organizacijama, kako bi im se omogućilo da odigraju svoju ulogu pružanjem ideja, informacija i inovacija. U okviru tog plana trebalo bi da se odredi lice odgovorno za nadzor nad sprovođenjem reformi, formiraju mehanizmi komunikacije i koordinacije unutar Vlade i definišu međuciljevi čije ostvarivanje može da se koristi za merenje napretka i obaveštavanje sektora MSP o tome šta se dešava.

I, konačno, ovaj plan bi trebalo sprovesti zajedno sa nastavkom reformi usmerenih na unapređenje poslovnog i investicionog okruženja. Napori za smanjenje regulatornog opterećenja, pojednostavljenje i ubrzanje izdavanja građevinskih dozvola, podsticanje povezivanja unutar sektora, unapređenje informacionih resursa, korišćenje tehnologije i poboljšanje znanja i veština, na primer, predstavljaju ključne aktivnosti za poboljšanje zdravlja sektora MSP uopšte. Njih treba sprovesti istovremeno sa finansijskim reformama.

Zaključak

Vlada je tokom poslednje decenije ostvarila značajan napredak u pogledu promovisanja malih biznisa. Time je pomogla da se izmeni struktura privrede i za preduzetništvo stvore nove mogućnosti koje mogu pozitivno da utiču na srpsku ekonomiju u celini.

U narednom periodu trebalo bi se usredsrediti na pružanje pomoći ovom segmentu privrede da obezbedi finansiranje koje mu je potrebno za rast i pokretanje privrednog oporavka. Bolji pristup izvorima finansiranja i unapređenje izvršnog postupka omogućili bi zdravim MSP da svoje poslovanje prošire i u druge regione, povećaju izvoz, postanu konkurencija uvozu i stvore nova radna mesta. Bolji pristup izvorima finansiranja takođe bi unapredio zdravlje čitavog finansijskog sistema, jer bi primenom mera navedenih u ovom dokumentu trebalo da se smanji rizik, snize troškovi i unaprede tokovi informacija.

Više od polovine preduzeća sa kojima smo razgovarali navode da bi povećala investicije i proširila poslovanje kada bi bili u stanju da obezbede bolje finansiranje. Može se ostvariti značajan uticaj na privredu – a i na brojne lokalne zajednice – ako Srbija primeni iskustva iz EU i drugih zemalja u kojima sektor MSP ostvaruje preko 50% BDP i služi kao

osnova za rad vodećih izvozno orijentisanih privrednih grana.

Prepreke koje ometaju pristup MSP izvorima finansiranja jesu značajne, ali se mogu prevazići uz pravu kombinaciju državnog liderstva i saradnje javnog i privatnog sektora.

USAID Projekat za bolje uslove poslovanja spreman je da pruži podršku Vladi ako se to od njega zatraži.

